

szombat

2005. február
5765 Svát

A Magyar Zsidó
Kulturális Egyesület
folyóirata.
Megjelenik évente tizszer.

Szerkesztőbizottság:

Deák Gábor
Hoffman Iván
Itamár József-Keszty
Kovács András
Seres László
Tatár György
Turán Tamás

Szerkesztőség:

Szántó T. Gábor
(főszerkesztő)
Gadó János, Novák Attila

Deák Andrea
(szerkesztőségi titkár)
Fritz Éva (pénzügyek)

Állandó külső munkatársak:
Csáki Márton, Peremiczky Szilvia,
Várnai Pál

A megjelenést támogatja:
Ronald S. Lauder Alapítvány,

Nemzeti Kulturális Alapprogram,

NEMZETI KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG
MINISZTERIUMA

Magyarországi Zsidó Örökség
Közalapítvány

A héber és jiddis szavak átírása
a szerzők felfogását tükrözi.

A címlapon Roskó Gábor
Sámson című szobra

Terjeszti a HÍRKER Rt.,
NH Rt., a Kiadói Lapterjesztő
Kereskedelmi Kft

A kéziratok szerkesztése lezárult:
2005. január 18-án.

Szerkesztőség és kiadóhivatal:
1065 Budapest, Révay u. 16.
Bálint Zsidó Közösségi Ház,
234-es és 235-ös szoba.
Telefon: 311-9214/136, 137
Telefon/fax: (36-1) 311-6665

Lapunk e-mail címe:
info@szombat.org
Címünk az interneten:
http://www.szombat.org

Előfizethető a kiadóhivatalban,
illetve postautalványon
az OTP 11709002-20066703
„Szombat” számú alszámlán.
Lapengedély száma:
III/Kul/174/1989.

HU ISSN 0865-3844

Nyomdai előállítás:
Szikra Lapnyomda Rt.
Felelős vezető:
Matolcsy Miklós vezérigazgató
Internet:
www.szikralapnyomda.hu
E-mail: szikra.kervigh@szikra.lap-
nyomda.hu

10. oldal

23. oldal

26. oldal

30. oldal

ÁLLÁSPONT

- 4 Szántó T. Gábor**
Haszid szappanoperától
a McDonald's Bábeléig

VILÁG

- 6 A török EU-csatlakozás**
izraeli szemmel (Eperjesi Ildikó)
- 8 Amerikai jelentés**
az antiszemizmusról
- 9 A cunami és a zsidók**

IZRAEL

- 10 Új kezdet?**
Mahmud Abbasz és Arafat öröksége
(Seres László)
- 11 Az izraeli demokrácia mutatói – 2004**

HAZAI DOLGAINK

- 14 Karsai László**
Nácivadászok és megélhetési
nácivadászok
- 15 Gadó János**
Válasz Karsai Lászlónak
- 16 A rabbikar levelét megírta...**

- 17 A helyesbítés helyesbítése**
(Heisler András)

MÉDIAKRITIKA

- 18 Elfogultságok**

HAGYOMÁNY

- 20 Képfogyatkozás**
Turán Tamás könyve a zsidó ikonofóbiáról
(Peremiczky Szilvia)

SZELLEM

- 23 „A történelem nem üdvtörténet”**
Karády Viktor szociológussal beszélget
Várnai Pál

KULTÚRA

- 26 Carl Friedman**
Éj-apa
- 30 A félholtak feltámasztása**
(Szántó T. Gábor)
- 31 Szép magyar könyv,**
sok héber betűvel (Deutsch Gábor)
- 33 Közmagyar Kozmoszgyúró**
babilóniai kalendáriuma

Haszid szappanoperától a McDonald's Bábeléig

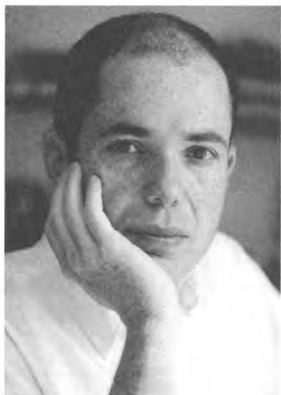
Hallott ön már olyan konferenciáról, melyen ortodox és konzervatív rabbi, szekuláris professzorok éppúgy előadást tartanak a Bibliáról és a rabbinikus irodalomról, mint a holokausztot és Izrael témáját idejétmúlnak tartó homoszexuális újságíró?

Utóbbi egy trendi zsidó életmód-magazin szerkesztője, aki sajátos, „különc-meleg-zsidó” teológiájáról beszél, amelyben buddhizmus és zsidó misztika keveredik baloldalisággal, egy történész pedig a zsidók „úttörő” szerepéről értekezik az amerikai pornóipar kialakulásában, internetes honlapokkal illusztrálva eszmefuttatását. (Ha kíváncsi ez utóbbi írására, rövidesen olvashatja lapunkban.)

Elképzelhetőnek tartja, hogy ugyanazon a rendezvényen, amelyen zsidó médiaszakemberek Izrael kommunikációs stratégiájának fejlesztését szorgalmazzák az európai média anticionizmusba bújtatott zsidóellenességével szemben, mások az Egyesült Államok iraki szerepvállalását és Izrael jobboldali kormányát bírálják, és túlérzékenységgel magyarázzák az antiszemitizmussal kapcsolatos felvetéseket – ám egyaránt megbecsült előadói a rendezvénynek?

Hallott már rabbit és imámot barátságosan beszélgetni több száz hallgató előtt?

Látott már olyan *stand up comedy*-t, melyen az előadó a zsidóságon, tórai parancsolatokon, sőt azon a rendezvényen tréfálkozik, amelyen szerepel, és ezer zsidó nevet a viccein?

Járt valaha zsidó hip-hop koncerten?

Gondolta volna, hogy Izraelben egy újonnan létrehozott, zsidó tévécsatorna, mely a tradicionális értékek popularitására törekszik, haszidokról szóló televíziós sugárzott huszonhat részben, s az író az izraeli

külügyminisztérium angol származású, modern ortodox jogásza?

Eszébe jutott valaha, hogy az iparosodás, a magántőke, az elidegenedés ellen Isten lépett fel először, amikor elpusztította Bábel tornyát, s hogy a McDonald's fémjelezte globalizációs „világkultúra” korunk Bábelle?

Tudta, hogy van olyan zsidó kulturális rendezvény, amelyre 2000 ember gyűlik össze Angliában, sokan külföldről, egy egyetemi campuson, hogy dacolva a hideg miatt kabátban elfogyasztott angol, kóser, vegetáriánus étkezések együttese okozta megpróbáltatásokkal, öt napon át, közel 300 előadó jóvoltából majdnem 700 előadás, szeminárium, felolvasás, vetítés és koncert közül válogathasson?

*

A *Limmud* huszonnégy évvel ezelőtt indult útjára (nyolcvan vettek részt az első találkozón), hogy azóta évről évre megrendezzék Angliában mindazok számára, akiket érdekel a zsidó vallás, történelem és irodalom, zene, néprajz, misztika, és minden, ami zsidó. A 2004-es tanulmányi hetet Nottinghamban, mint mindig, december utolsó hetében rendezték, 150 önkéntes hónapokon át tartó szervezői köz-

reműködésével, 500 fontos részvételi díjjal, ami nemcsak azt jelzi, hogy vaskos ára, hanem azt is, hogy komoly presztízse van a rendezvénynek. Gyerekprogramoktól a fogyatékosokról szóló előadásokig mindenre kiterjed a szervezők figyelme, s a látogatók életkora között is jelentős, úgy hetven éves az amplitúdó. Itt senki nem szégyell nyugdíjasként hébertanfolyamot kezdeni, mint ahogy nem botránkoznak meg azon sem, hogy talmudi rabbi között halálos szerelem is szövődhetett. Nyugat-Európában vagyunk, ahol a felvilágosult gondolkodás mellett él, sőt újjáéled a tradíció, és persze sem a náciizmus, sem a kommunizmus nem okozott olyan veszteségeket a zsidó közösségnek, mint Európa keleti felén.

Magyar-zsidó szemmel nézve, a szervezés professzionalizmusa és a különféle nézeteket vallók megférése mellett az volt a különleges élmény, hogy a rendezvényen egy *sokarcú, virágzó, szabad és demokratikus kultúra* benyomását keltette a zsidóság. *Sokarcú*, mert az irányzatok természetes egyenrangúságban, hasonló érvényességgel és intellektuális tekintéllyel jelentek meg egymás mellett. *Virágzó*, mert az *élet* áll a centrumában, s a holokauszt-téma kevéssé nyomja rá bélyegét a rendezvényre, igaz, a közönség körében is kevesen vannak, akik túlélők, vagy túlélők utódjai, akiknek meg kell küzdeniük örökségükkel. *Demokratikus*, mert nem „hivatásos szakzsidóság” (nem kizárólag rabbi) állnak szemben a teljesen laikus közönséggel, hanem viszonylag széles körben elterjedt zsidó ismeretanyaggal rendelkező intellektuális elit osztja meg ismeretét a még szélesebb közönséggel, mely szintén nyitott, érdeklődő, zsidósága fontos szerepet játszik identitásában

és nem szégyell felnőttként sem kérdezni, ami a zsidó kultúra lényegéhez tartozik. Itt nem szégyen, hanem büszkeség a zsidóság, ám korántsem önmagáért való, dagályos és üres nacionalizmus. Nem is exkluzív klub, mely a kívülállókkal szemben, sebeztsége miatt, pusztán véd- és daczövetséget képez, hanem egy hihetetlenül gazdag kultúra tudatosan, nyíltan és felelősségteljesen vállalt – mert a mának, magunknak és a világnak is szóló, érvényes üzenettel rendelkező – öröksége. S hogy mitől szabad, a fentiekből talán világos: oldottsága és görcsmentessége miatt.

A konferencián magyarországi előadók, köztük e sorok írója is részt vett, felolvasott írásaiból. A Limmud más magyarországi résztvevői, akik immár több éve lelkes látogatói a programnak, s a magyar zsidó oktatásban kulcsszerepet töltenek be, mint megtudtuk, az angliai tapasztalatokon felbuzdulva, első ízben idén tavasszal terveznek a Limmud példájából mérítő, hazai rendezvénysorozatot.

Ránk fér.

Székely György

MEGJEGYZÉSEK NOVÁK ATTILA EL NEM HANGZOTT ELŐADÁSÁHOZ

A Szombat januári száma közölte Novák Attila *Csapdák és remények. A magyar zsidó történetírás objektív és szubjektív feltételei* c. írását. A szerző a bevezető mondatban utalt egy konferenciafelhívásra, amelyhez a következő lapalji megjegyzést fűzte: „*A fenti szöveg egy el nem hangzott előadás helyett íródott.*” Ehhez az enigmatikus mondatához – úgy is, mint a Novák Attila által hivatkozott, 2004. december 6-án megtartott, „*Új idea, új cél keresésére szorítanak bennünket.*” A magyar zsidó történetírás koncepciói és perspektívái c. konferencia szervezői – néhány kiegészítést szeretnénk fűzni. Az olvasó ugyanis Novák Attilától nem tudja meg, miért is nem hangzott el az a bizonyos előadás.

A konferencia programjának összeállítása során nagy örömeinkre szolgált, hogy felkérésünkre Novák Attilától (is) pozitív visszajelzést kaptunk, olyannyira, hogy már augusztus elején közölte előadása címét (ami megegyezik januári esszéjének címével). Amikor október-november fordulóján az

utolsó egyeztetéseket tartottuk a rendezvény előadóival, Novák Attila – hivatkozással arra, hogy amit mondana, az túl keserű és túl kritikus lenne, amúgy pedig nem szeretne ünneprontó lenni – lemondta előadását. Döntését tudomásul vettük, de reméltük, hogy legalább érdeklődőként – úgy is, mint egy zsidó kultúra iránt fogékony folyóirat szerkesztője (hovatovább tudósítója) – részt vesz a rendezvényen. Nem így történt.

A decemberi konferencián megjelentek Czoma László, Frojimovics Kinga, Gábor György, Gyáni Gábor, Karády Viktor, Komoróczy Géza, Kovács András, Schweitzer József, Toronyi Zsuzsanna, valamint e sorok szerzői – nemritkán élénk szakmai disputát kiváltó – előadásait, illetve felszólalásait hallgathatták meg.

Végezetül tartjuk annyira szuverén személyiségnek Novák Attilát, hogy írásban megjelent véleményét élőszóban is vállalja. Az azonban mindenképp elvárható, hogy – akár egy lábjegyzet erejéig – tényszerű tájékoztatást kapjanak a lap olvasói. Mindazonáltal sajnáljuk a történeteket. Reméljük, Novák Attila is. Lenne mit.

Gantner Brigitta Eszter
Schweitzer Gábor

ELŐFIZETŐI AKCIÓNK NYERTESEI KÖNYVCSOMAGOT NYERTEK

Nyerteseinknek gratulálunk! A budapesti illetőségűeket megkérjük, telefonos időpont-egyeztetés után fáradjanak be a szerkesztőségbe, a nyeremény átvétele céljából. (telefonszámunk: 311-6665, a délutáni órákban, címünk: 1065 Budapest, Révay utca 16.) Vidéki nyerteseinknek postán juttatjuk el a könyveket.

Köszönjük a segítséget!

Tisztelt Olvasóink!

Sokan voltak Önök között, akik nemcsak előfizettek a *Szombatra*, de adományukkal azt is lehetővé tették, hogy olyan olvasótársaik is hozzájuthassanak a *Szombathoz*, akiknek anyagi lehetőségei ezt nem engedték meg.

Hálásak vagyunk a gesztusért, mellyel nemcsak olvasnivalóhoz juttattak másokat, hanem szolidaritásukban részesítették őket és szerkesztőségünket.

Köszönjük!

A Szombat szerkesztősége

Aba-Singer Katalin (Gödöllő)
Bassa Katalin (Budapest)
Halmos Tamás (Budapest)
Horváth Péter (Budapest)
Lengyel Péterné (Dunaföldvár)
Lévainé dr. Izsák Éva (Budapest)
Móritz Miklós (Szeged)
Nagy Rezső (Sopron)
Róna Miklós (Budapest)
Szende Gyula (Budapest)

GRATULÁLUNK

Novák Attilának, lapunk szerkesztőjének, mert „magyarországi színekben” ő nyerte el a Cionista Világszervezet *Department for Zionist Activities* (Cionista Tevékenység Osztálya) által minden évben, így 2004-ben is adományozott *Herzl-díjat*. A díjban további 9 ország képviselői (összesen tizenhárman) részesültek. A 2004. évi döntéshozatal során a helyi cionista szövetségek jelölték a személyeket, akik közül – immár Jeruzsálemben – választották ki a díj elnyerőit. A jelöltek nem lehettek idősebbek 44 évesnél, és a Cionista Világszervezet azoknak ítélte oda a díjat, akik előmozdították a cionizmus, az izraeli héber nyelvű kultúra és Izrael ügyét. A Herzl-díjasok oklevelet és emlékszobrot kapnak, s nevük bekerül egy különleges jeruzsálemi Herzl-albumba.

A török EU-csatlakozás izraeli szemmel

Az idén megkezdődnek Törökország uniós csatlakozási tárgyalásai. A hetvenmilliós állam várhatóan már a „jegyeségi” időszak alatt egyre inkább az európai állásponttal azonosul, többek között a Közel-Kelet kérdésében. A „házasságkötés” idejére az EU könnyen átveheti a térség legbefolyásosabb hatalmának szerepét az Egyesült Államoktól.

Törökországban jelenleg az európai uniós integráció élvezi a legnagyobb politikai támogatást. Mind az iszlám irányultságú Igazság és Fejlődés Pártja (AKP), mind az ellenzéki szekuláris liberálisok a csatlakozás mellett vannak. A közvélemény több mint háromnegyede ugyancsak az uniós belépő mellett teszi le a voksát, de a befolyásos üzleti világ is támogatja, hogy Törökország az EU felé vette az irányt, hiszen az ország kereskedelmének több mint felét az Unió tagjaival bonyolítják le. Ankara külpolitikáját már jó ideje nagyban meghatározza, hogy mit döntenek az EU-diplomaták: a török külügyminisztérium nagymértékben azonosul az Unió külpolitikai döntéseivel. Törökország az európaiak kritikáját tette magáévá az Egyesült Államok iraki háborújával kapcsolatban, és összességében tartózkodó az amerikaiak közel-keleti terveire vonatkozóan. A török-EU viszony nyilvánvalóan újabb lendületet vesz, miután a decemberi uniós csúcson bejelentették, hogy idén elkezdődnek a csatlakozási tárgyalások. Törökország várhatóan egyre inkább az európai min-

tákhöz igazodik, függetlenül attól, hogy az integrációs folyamat legalább további egy évtizedet vesz igénybe.

A török politikai elit nagy váltáson ment keresztül az elmúlt években a „kétfajta” nyugattal – az unióval és Amerikával – ápolta kapcsolataiban. Általános vélekedés, hogy bár az Egyesült Államoknak a múltban biztosított kitüntetett szerep meghozta a kívánt eredményt, azt mégsem lehet egy napon említeni azzal, amit az uniós csatlakozás hozhat Törökország konyhájára.

A kilencvenes években még merőben más volt a kép. Ankara intenzíven együttműködött Washingtonnal a Balkánon és a Közel-Keleten is. Törökország szövetségre lépett Izraellel, viszont távolságtartó volt Iránnal és Szíriával szemben. Bár nagyban kereskedett az Európai Unióval, Európát távol tartotta külpolitikájától. A török-EU viszonyra árnyékot vetettek az állandó európai kritikák az emberi jogi sérelmek miatt, főként a *Kurd Munkáspárt*tal és általában a kurdokkal kapcsolatos török politikát marasztalták el rendszeresen. Az EU ugyancsak gyanakodva fogadta a török katonai vezetés politikai szerepét. 1997-ben, a luxembourgi uniós csúcstalálkozón Törökországot alkalmatlannak nyilvánították a tagságra, melynek következtében tovább romlottak a kapcsolatok.

A török politikában bekövetkezett hatalmas váltásban, az EU előtérbe kerülésében fontos szerepet játszott az AKP hatalomra kerülése. Az AKP-t nem iszlám irányultsága, hanem az embereknek a politikai és gazdasági bizonytalansággal, valamint az elharapózó korrupcióval kapcsolatos elégedetlensége emelte hatalomba. Ugyancsak hozzájárult az Amerikától való távolodáshoz és európai közeledéshez az USA iraki háborúja. A török közvélemény elítélte a beavatkozást, a parlament pedig nem szavazta meg az északi front török terülről

történő megnyitását. Az iraki háború ugyanakkor felszította az iszlámista szenvedélyeket Törökországban: még mértékadónak számító lapok is megteltek azokkal az összeesküvés-elméletekkel, melyek szerint a háborúval az amerikaiak és a zsidók rá akarják tenni a kezüket az egész Közel-Keletre.

Eközben Brüsszel egyre nyitottabban bizonyult Ankara irányában, miután *Abdullah Öcalan* elfogásával a török hatóságok lefejezték és demoralizálták a *Kurd Munkáspárt*ot. Ankara eltörölte a halálbüntetést, s kedvezményeket adott a kurd kisebbségnek. Elemzők szerint valóságos forradalom zajlott le, amikor az igen befolyásos *Nemzeti Biztonsági Tanács*ot (MGK) civil kontroll alá vették, és ezzel együtt hatalmát erősen korlátozták. Az *MGK*, melynek tagjai a legfontosabb katonai vezetők, formálisan tanácsadó testület ugyan, politikai szerepe mégis felbecsülhetetlen volt Törökországban. Az *MGK* többször is bizonyította, hogy az atatürki szekuláris reformok letéteményese.

Paradox módon, miközben az európai integráció távolabb sodorja Törökországot Amerikától, az Egyesült Államok erőteljesen lobbizik a törökök uniós felvételéért. Az amerikai felfogás szerint még mindig jobb, ha a törökök Franciaországhoz közelítenek, mintha Iránhoz igazodnának.

A Törökország és az USA közötti legegesebb ellentét valószínűleg Izrael körül bontakozik ki. A törökök azt az európai álláspontot követik, mely szerint nem várható a Közel-Keleten jelentős előrelépés addig, amíg az izraeli-palesztin konfliktusra nem találnak megoldást. A kilencvenes évek közepén, a Törökországgal kötött számos egyezmény még hozzájárult ahhoz, hogy Izrael enyhített elszigeteltségén. Főleg a katonai elit politikában betöltött szerepének köszönhetően a hadi kapcsolatok kerültek az izraeli-török viszony előtérbe. Valószí-

núleg ebben rejlik a két ország barátságának törekenysége is. Tekintettel az európaiak Izrael-ellenességére, a törökök várhatóan megszüntetik a zsidó állammal ápolt jó kapcsolataikat az integráció során, és az Unióval összhangban szavaznak majd az ENSZ-ben. Újabbán már vezető politikusok és a mértékadó sajtó is hangot ad Izrael-ellenes érzelmeknek, ami pár évvel ezelőtt elképzelhetetlen volt Törökországban. A törökök kétharmada szerint, országuknak a palesztinokat kell támogatnia az arab-izraeli konfliktusban. Pedig a Közel-Kelet két demokráciájának, valamint a legnagyobb illetve legfejlettebb hadseregének szövetsége fontos stabilizáló tényező volt eddig a térségben.

A török integráció lényeges aspektusa, hogy az Unió egyre nagyobb befolyásra tesz szert a Közel-Keleten. Elemzők szerint az EU stratégiailag jobb helyzetbe kerül a térségben, mint Amerika. A környező országok valószínűleg sokkal inkább az EU-tól fogják várni a megoldást és segítséget problémáikra. Politikai súlyánál fogva az unió Törökországon keresztül várhatóan „meghódítja” a Közel-Keletet, és felválthatja az Egyesült Államokat, már ami a térségben játszott domináns szerepét illeti.

Eperjesi Ildikó

RABBI-IMÁM TALÁLKOZÓ

Ez év január 4-én eddig sosem volt találkozóra került sor Brüsszelben: ötven rabbi és ötven imám tanácskozott a békés együttműködés lehetőségéről, a közel-keleti konfliktusról. A belga, illetve a marokkói uralkodó által patronált, többszörösen elhalasztott tanácskozásra végül Brüsszelben került sor (eredetileg egy arab országban tervezték), a szekuláris *Homme de parole* alapítvány bábáskodásával. Az előkészítésben keresztény lelkipásztorok is segítettek, de diszkréten a háttérben maradtak, hadd tűnjék úgy, mintha az összejövétel a két fél kezdeményezésére történt volna.

Mennyivel hoz többet az ilyen összejövétel, mint a szokásos tiszteletkörök, melyek során ugyanazok az ismert szólamok hangzanak el békéről és kölcsönös engedményekről? – ezt kérdezték az összejövételről tudósító francia és belga napilapok. Hiszen ilyenkor mindig „a megtérteknek prédikálnak” – amint a *Le Monde* tudósítója meg is jegyezte.

Nos: néhány szép gesztus történt. A volt izraeli szefárd főrabbi, Baksi Doron, és Talal Szedir, Hebron imámja, palesztin vallásügyi miniszter nyilvánosan megölelték egymást. Talal Szedir kijelentette, hogy „csak azok örülnek egy izraeli gyerek halálának, akik Isten szavát nem ismerik”. A hozzászólás nagy tapsot kapott.

A zárónyilatkozat ugyanakkor került minden konkrétumot, izraeliekről, palesztinokról egy szót sem szólt – ebben nyilván nem volt közös nevező. A békéről, kölcsönös tiszteletéről szóló általánosságok mellett (1–3. pont), valamivel konkrétabb a 4. pont, amely felhívja a vallási vezetőket, hogy prédikációikban mindenkor az emberi élet feltétlen tiszteletéről szóljanak. Az öngyilkos merényleteket dicsőítő imámokat tekintve ez kétségkívül pozitív fejlemény.

A fő gond most is az, hogy az arab/izlám világ változatlanul két nyelven beszél: Európában békéről és megegyezésről, otthon viszont dzsihádról. Kérdés, hogy e közös nyilatkozat szelleme mikor érkezik meg a palesztin mecsetekbe.

Roskó Gábor: Mózes

Bálám

Amerikai jelentés az antiszemitizmusról

2005. január 5-én látott napvilágot az amerikai külügyminisztérium jelentése a világban 2004-ben tapasztalt antiszemita tendenciákról, és az antiszemitizmus elleni küzdelem helyzetéről (www.state.gov/g/drl/rls/40258.htm). Az elemzés a zsidó személyek, intézmények – iskolák, temetők, zsinagógák – és tulajdonok (üzletek, lakások) elleni támadások mellett figyelmet szentel a média, a könyvkiadás, a közéleti személyiségek antiszemita és/vagy Izrael-gyűlölő megnyilvánulásainak is. A tanulmány következtetései nem meglepőek; megállapítja, hogy gyakorlatilag minden országban nőtt az antiszemitizmus, és hogy a jelenség olyan országokban is megtalálható, amelyekben nem, vagy alig élnek zsidók. Elszórt incidensek történtek Izlandon, és erős antiszemitizmus észlelhető Pakisztánban és Szaúd-Arábiában, ahová gyakran nem engednek be zsidókat. Míg Kelet-Európában, ahol kevés muszlim él, inkább a „hagyományos” antiszemitizmus a jellemző, addig Nyugat-Európában az új antiszemitizmusnak nevezett, az Izrael-ellenességgel szorosan összefonódó zsidógyűlölet. *„Nyugat-Európában a hagyományos szélsőjobboldali csoportok a felelősek a zsidók elleni támadások jelentős részéért, ám a hátrányos helyzetű muszlim fiatalok is egyre többször támadnak zsidó célpontokat és embereket. A jelentés arra számít, hogy ez a trend folytatódni fog a muszlimok bevándorlásával, amíg a bevándorlók kimaradnak az oktatási és fejlődési lehetőségekből.”* – fogalmazza meg az *Origo* összefoglalója (Egyre több a zsidók elleni támadás, 2005. január 6.).

Nyugat-Európában a legrosszabb mutatókkal Franciaország rendelkezik (itt elég visszaemlékezünk, hogy mekkora botrány követte *Ariel Saron*

szavait, amelyben a franciaországi zsidókat alijára szólította fel), de Nagy-Britanniában, Finnországban vagy Görögországban is nyugtalanító a helyzet. Ugyanakkor a jelentés megállapítja, hogy a helyi kormányok felveszik a küzdelmet az antiszemitizmus ellen. Kelet-Európában különösen Oroszországban, Fehéroroszországban és általában az egykori szovjet tagköztársaságokban (Észtország, Litvánia, Lettország, Ukrajna vagy éppen Örményország) gyakoriak az incidensek, ám a felmérés szerint a kormányok általában elítélik a jelenséget, és pozitív fejleményként értékelik a holokauszt beépítését az iskolai oktatásba.

A Közel-Keleten, és a muszlim világban néhány kivételtől eltekintve az antiszemitizmus államilag támogatott, vagy legalábbis az állam által eltűrt. A már említett Szaúd-Arábia mellett Szíriában, Iránban egyértelmű az állami antiszemitizmus, Libanonban, Egyiptomban, Malajziában viszont ha nem is része az állami propagandának, de egyes politikusok, a gyakran engednek meg maguknak antiszemita kijelentéseket, és a kormányközelinek mondható média antiszemita programoknak és cikkeknek ad helyet – a tanulmány itt az egyiptomi és a libanoni televízióban a *Cion bölcseinek jegyzőkönyvéről* vetített sorozatot hozza fel példának. A kivételek Marokkó, Tunézia és Törökország, ahol a zsidóellenes támadások, és a djerbai, illetve az isztambuli zsinagóga elleni merényletet a kormányok elítélték. Irakban, az elemzés szerint, az átmeneti kormány gesztusokat tett a helyi zsidó közösség felé. Dél-Amerikában Argentínában és Venezuelában történt a legtöbb antiszemita megnyilvánulás, Venezuelában a Chavez-féle kormány támogatásával. Caracasban a rend-

őrség átkutatott egy iskolát, nem létező fegyverek után kutatva.

A magyar helyzetet vizsgálva a jelentés megállapítja, hogy a tetemőgyalázások zömét fiatalkorúak követik el, és hogy emiatt a MAZSI-HISZ ezeket nem tekinti antiszemita cselekedetnek. Elmarasztal olyan műsorokat és lapokat mint az *Éjjeli menedék* (a holokauszt-tagadó *David Irving*gel készített interjú miatt), a *Vasárnapi Újság*, a *Magyar Demokrata* (holokauszt-tagadó és egyéb antiszemita cikkei alapján). Beszámol arról, hogy *Hiller István* kulturális miniszter utasítására az első európai zsidótörvényt megszavaztató Teleki Pál szobrát Budapest helyett Balatonbogláron állították fel, és az avatáson százak vettek részt. Szót ejt a *Vér és Becsület* „kulturális” szervezet betiltásáról, és arról, hogy a *Magyar Jövő* csoport megemlékezésének megakadályozására a rendőrség nem talált törvényi alapot. A tanulmány megemlíti a tervezett antifasiszta ellentüntetést, de magára az eseményre már nem tér ki – valószínűleg azért, mert arra a jelentés megszerkesztése után került sor. Név nélkül beszámol *iff. Hegedűs Lóránt* elítéléséről és felmentéséről, és az eset apropóján a gyűlöletbeszéd törvény körüli vitákról, valamint a 2003-as, kőszegi nyilas emlékkiállítás bezárásáról. Pozitívan értékeli kormány antiszemitizmus elleni erőfeszítéseit, és azt, hogy ezt egyértelmű, világos beszéddel fejezi ki. Kiemeli, hogy Medgyessy Péter miniszterelnök 2004-ben leszögezte: a magyarok is felelősek a holokausztért. A Magyarországról szóló rész hozzáteszi: tavaszi magyarországi látogatásakor Mose Kacav államfő, és az izraeli főrabbi is kedvezően nyilatkozott a magyarországi zsidóság helyzetéről.

Peremiczky Szilvia

A cunami és a zsidók

Nagy tragédiák előtt áll a világ, ám a Messiás már köztünk van, s immár a megváltás hétéves ciklusának negyedik évében járunk – egyebek közt ezt nyilatkozta a századik évéhez közeledő Jichak Kaduri rabbi, a legnagyobb tekintélynek örvendő izraeli kabbalista a Jediot Ahronot című lapnak. Ezen eszmefuttatásra az Indiai-óceánon végigsöprő szökőár, a (lapzártakor) 220 ezer halottat követelő cunami ösztökélte a neves kabbalistát. Bizonyosságról azonban nem lehet szó, Kaduri szerint a következő három évben „bizonytalanság függ fejünk fölött, ha csak nem munkálkodunk keményen azon, hogy a Messiás felfedje magát”.

A neves kabbalista tehát saját gondolati rendszerében értelmezte a természeti csapást – csakúgy, mint azok a radikális haszidok, akik szerint az

Örökkévaló büntetése a Bangkokban kicsapongó életet élő zsidók miatt sújtott le.

Nem áll ettől túl távol egyes imámok véleménye sem, akik szintén a zsidókat okolják a pusztulásért. Ibrahim Mudeirisz sejk, a palesztin televízió által is közvetített péntek esti szentbeszédében egyebek közt ezeket mondta: „Bizonyára hallottatok már Bangkokról. Olvastunk róla és tudjuk, hogy ez a bűn melegágya a föld színén. Ott a cionisták és az amerikaiak fektetik be a pénzüket, a moszlimokat és másokat pedig prostitúcióra kényszerítik... Azt akarjátok, hogy a tenger visszatartsa hullámaint ennyi bűn láttán? Nem, eljött a nulladik óra.”

A szaúdi televízióban egy imám arról prédikált, hogy a katasztrófa épp karácsonykor következett be, amikor „tobzódik a paráznaság és a szexuális perverzió”.

Az *Al Uszbu* egyiptomi hetilap viszont „tudományos” magyarázatot ad

a történetekre: a szökőárt valójában amerikai–izraeli–indiai közös atomkísérlet okozta.

*

Mint köztudott, a pusztulás nyomán kibontakozó világméretű segítségnyújtásból Izrael is kivette a részét: a hadsereg, valamint különböző humanitárius szervezetek több repülőgépi szállítmányt küldtek a helyszínre, majd a terror áldozatainak ellátásában gyakorlatot szerzett orvoscsoport is elindult, hogy a trauma okozta hatásokat enyhítsék. Srí Lanka kormánya azonban az első körben elutasította az izraeli segítséget, és csak a bírálatok nyomán változtatott álláspontján. A thaiföldi kormány minden korlátozás nélkül fogadta az izraeli segélyt.

Izrael és a zsidó szervezetek részéről viszont számos szemrehányás érte a nemzetközi médiát, amely egyáltalán nem sietett tájékoztatni az izraeli segítségnyújtásról. A CNN honlapja január 9-én a *Reuters* jelentése alapján közzétette a segélyt nyújtó országok listáját. Ezen megtalálható volt Észak-Korea, amely százezer dolláros támogatást nyújtott, valamint számos, hasonló nagyságrendben adakozó ország. Izrael viszont, a maga többmillió hozzájárulásával érdekes módon lemaradt, noha az első segélyszállítmány elindítására az országban állomásozó valamennyi újságíró meghívást kapott.

Jeroboám

Jákob

Új kezdet?

Mahmud Abbasz és Arafat öröksége

Az izraeli és a nyugati sajtó megkönnyebbült: „új-rakezdésről,” „új éráról,” új békereményekről, egy mérsékelt, békepárti elnökjelölt kulcsfontosságú győzelméről szoltak az első elemzések, amikor egyértelművé vált, hogy 62 százalékos győzelmével a PFSZ elnöke, a Fatah ősz hajú jelöltje nyerte a palesztin elnökválasztást. Kevesen írtak arról, hogy bár az arab standardhoz képest demokratikus volt a voksolás (Izrael még azt sem akadályozta meg, hogy az al-Aksza Mártírjainak terroristái fegyverrel fotóztassák magukat a ciszjordániai szavazóurnánál), a tekintélyelvű, korrupt Palesztin Hatóság (PA) és médiája nemigen engedett más jelöltet aktívan kampányolni. Így az autoriter és korrupt PA-t ostorozó, emberi jogilag elkötelezett *Musztafa Bargutit* sem, aki ennek ellenére 20 százalékot tudott elérni.

Bár a nyugati médiában megszólaló palesztin választópolgárok közül sokan nyilvánvalóvá tették, hogy elsősorban „belpolitikailag” motiváltak szavaztak – értsd: saját reménytelen gazdasági helyzetük javulását várják az új elnöktől (a Világbank adatai szerint a palesztin átlagjövedelem már csak 36 százaléka a 2000-ben indított intifáda előttinek, a palesztinok fele szegénységben, jó részük munka nélkül él) –, a döntésnek természetesen elsősorban a háború vagy béke szempontjából van jelentősége. „Készek vagyunk igazságos békét kötni, és reméljük, hogy pozitív választ kapunk” – közölte első nyilatkozatainak egyikében a saját területén „joguralmat” ígérő Mahmud Abbasz, akinek egy tízperces telefonbeszélgetés keretében

Mahmud Abbasz az egyiptomi biztonsági szolgálat főnökével

George W. Bush azonnal találkozót ígért. Az éppen egységkormányt alakító izraeli vezetők is bizalmukról biztosították Abbaszt – jóhiszeműen, de nem kizárt, hogy hiába. Az új elnök ugyanis Jasszer Arafat örökségének folytatását is ígerte, és ez nem kecsegtet semmi jóval.

Ahhoz ugyanis, hogy a várhatóan újakezdődő tárgyalások komoly fordulatot vegyenek, tehát az immár Washington által is osztott kétállami megoldás felé mutassanak, éppenséggel a főterrorista Arafat örökségének teljes elvetésére volna szükség. Ha pragmatikus szempontból figyelembe is vesszük, hogy a győzelemhez Mahmud Abbasznak az összes létező palesztin érdekcsoport támogatását meg kellett szereznie, így a kampányban nyilvánvalóan nem mondhatott le az abszurd, maximalista követelések hangoztatásáról (sok millió palesztin menekült visszatérése Izrael terület-

re; Kelet-Jeruzsálem mint a leendő Palesztina fővárosa stb.), a kérdés most az, ejteni tudja-e saját ígéreteit, hogy haladást érhesen el a *road map*ről szóló tárgyalásokon. A sokat idézett útitervezés egyik első számú feltétele a PA felé az, hogy szervezze meg a „militánsok” (BBC-szóhasználat) lefegyverzését, a terroristák hatalomtanítását. Márpedig eddigi nyilatkozatai és tettei alapján elég világossá vált, hogy Mahmud Abbasz erre nemcsak nem képes, de nem is kész.

Jasszer Arafatra sok mindent lehet mondani, de azt nem, hogy nem volt őszinte – legalábbis saját közönsége felé. Nyugatra, angol nyelvű nyilatkozataiban megbékélést hirdetett, míg „befele”, arab nyelven szünni nem akaró dzsihádot, a békétárgyalást mint Izrael teljes bekebelezése felé tett sajnálatos, szükséges kompromisszumot kommunikálta. Mahmud Abbasz legitim örököse Arafatnak. Négy éve közli, hogy Izraelnek Jeruzsálem zsidó negyedét és a siratófalat sem lenne szabad kontrollálnia, nemhogy a többi. Azóta a Nyugatnak békéről beszél, tárgyalást ígér, nagy feltűnést keltve „hibának” minősíti az intifádát – ugyanakkor (akár azért, mert a „militánsok” politikai túsza, akár azért, mert ez a meggyőződése) nyíltan közli, hogy „soha” nem hajlandó lefegyverezni a terroristákat. „Ezek szabadságharcosok, akiknek méltóságteljes és biztos életet kell élniük” – hangoztatja. Izraelt „cionista ellenségnek nevezi”, ami az öngyilkos Hamász-merénylők nyelvezete. December végén Dzszenínben, az egyik kampányrendezvényen hagyja, hogy fegyveresek, köztük az al-Aksza-terrorista Zakaria Zbeida hordozzák a vállukon – Colin Powell amerikai külügyminiszter pedig csupán „zavarónak” nevezi a jelenetet, de nem tulajdonít neki jelentőséget.

Ahogy annak sem, hogy saját minisztériuma napokkal előtte 23,5 millió dollárt utalt át a PA számlájára, a „mérsékelt” jelölt támogatására. Mint tudjuk, a hála sok minden, de nem politikai kategória. Annyi biztos, hogy a terrorizmusban nem morális, hanem csak stratégiai problémát látó új palesztin elnököt a tettei, nem pedig a szavai fogják minősíteni. Ahogy elődjét is.

Seres László

Az izraeli demokrácia mutatói – 2004

Az izraeli „Panim” („Arcok”) kulturális-társadalmi folyóirat 2004. őszi számában érdekes szociológiai felmérés látott napvilágot arról, hogy az izraeliek mennyire érzik magukénak és demokratikusnak hazájukat. A 2004 márciusában elvégzett közvélemény-kutatás keretében zsidókat és arabokat is megkérdeztek. A 18 éven felüli megkérdezettek száma 1200 volt. A fiatalok esetében 585 15-18 év közötti zsidó és arab került be a mintába. Az alábbiakban részleteket közlünk a tanulmányból.

ELÉGEDETTSÉG A DEMOKRÁCIÁVAL

Az izraeliek 55 százaléka nyilatkozott úgy, hogy a demokrácia rosszul működik, 44 százalékuk pedig úgy vélte, hogy Izrael nem vagy nem eléggé demokratikus.

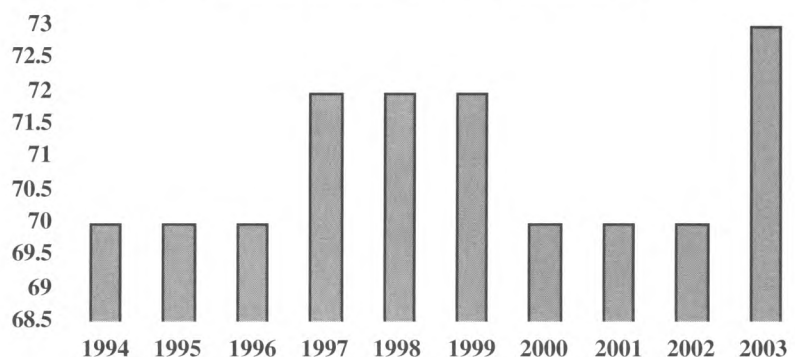
A zsidók 39 százaléka nem tartotta az országot elég demokratikusnak. Ez az arány 1990-ben volt a legalacsonyabb (15 százalék), de Ehud Barak megválasztása után, 1999. júliusában, a második intifáda kitérője előtt emelkedni kezdett.

KÖTÖDÉS IZRAELHEZ

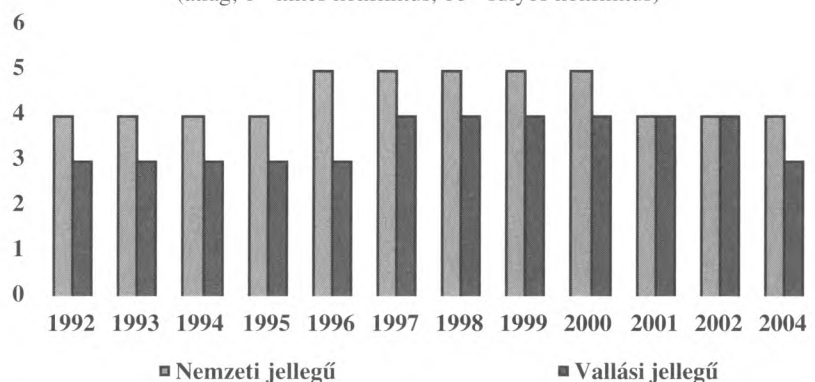
„Milyen mértékben érzi magáénak Izrael államot és annak gondjait?” – a megkérdezettek 73 százaléka azonosult az országgal; „Mennyire büszke vagy nem büszke arra, hogy izraeli?” – 79 százalékuk büszkén vallotta magát izraelinek.

Ha az országgal való azonosulást vizsgáljuk, az arány az Izraelben született zsidók esetében nagyon stabil, 83

Sajtószabadság Izraelben a megkérdezettek szerint 1994-2003
(átlag: 0 - nincs szabadság, 100 - teljes a szabadság)

Társadalmi konfliktusok Izraelben a megkérdezettek szerint 1992-2004
(átlag: 0 - nincs konfliktus, 10 - súlyos konfliktus)

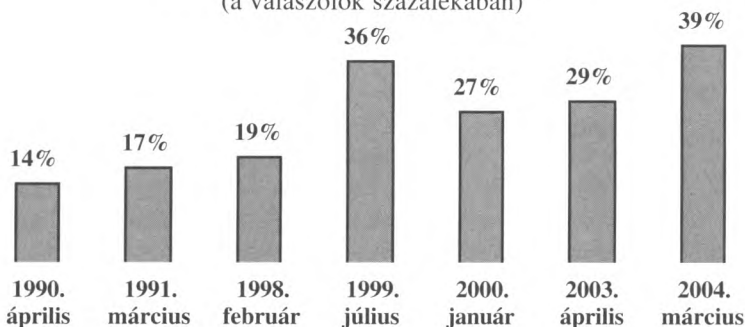
százalékos. Azonban drámai változásnak is szemtanúi lehetünk: a bevándorlók esetében 2003-ban még 80 százalék érzett azonosságot Izraellel, 2004-ben azonban már csak 51 százalék. Az araboknál ez az arány 2004-ben 50 százalék, ami nem kevés.

AZ EGYENLŐSÉG TÁMOGATOTTSÁGA

Az utóbbi évben megfigyelhető, hogy csökken a gazdasági-társadalmi egyenlőséggel való elégedettség.

2003-ban az összes megkérdezett 82 százaléka nyilatkozott úgy, hogy „az országban a gazdasági-társadalmi egyenlőség nem elégséges”, 2004-ben már 88 százalék. A zsidók esetében ugyanez az arány 2004-ben 90 százalék volt. 1973-ban, amikor az ország komoly problémákkal küszködött, az elégedetlenek aránya 86 százalék volt, húsz évvel később azonban az arány 60 százalékra csökkent. 1996-ban ismét 77 százalékra nőtt, 1999-re 62 százalékra esett, végül 2003-ban ismét 80 százalékra nőtt.

Elégedettség a demokráciával (a válaszolók százalékában)

Ahogy csökken az egyenlőség érzete, úgy nő a szocializmus támogatottsága. 2003-ban az összes megkérdezett 54 százaléka nyilatkozott úgy, hogy támogatja a szocialista elosztási rendszert, előnyben részesítve azt a kapitalizmussal szemben, 2004-ben már 60 százalék. A rohamos kapitalizálódás egyre növeli az izraeli szegények és gazdagok közti különbséget, a szegényedők pedig a jóléti rendszerek fenntartásában érdekeltek.

AZ ARABOK JOGEGYENLŐSÉGÉNEK TÁMOGATOTTSÁGA

2003-ban a megkérdezettek 53 százaléka, 2004-ben pedig már 64 százaléka támogatta, hogy az izraeli arabok ugyanazokat a jogokat élvezzék, mint az izraeli zsidók. Arra a kérdésre, hogy arab politikusok kapjanak-e helyet a kormányban, 2003-ban 38 százalék, 2004-ben pedig már 45 százalék válaszolt igennel.

2001 után (amikor még a megkérdezettek 60 százaléka gondolta úgy, hogy az izraeli arabokat diszkriminálják) az arabok jogegyenlőségének a támogatottsága csökkent, de 2004-ben már ismét nőtt. Mivel tavaly a megkérdezetteknek ismét 60 százaléka gondolta úgy, hogy az izraeli arabokat diszkriminálják, úgy tűnik, hogy a második intifáda hatásai múltóban vannak.

ELÉGEDETTSÉG A DEMOKRÁCIÁVAL

Míg a felnőttek csak 45 százaléka nyilatkozott úgy, hogy elégedett a demokráciával, a fiataloknál ez az arány 53 százalék volt. A fiatalok a

felnőtteknél inkább hajlamosak arra, hogy kihasználják a demokrácia adta lehetőségeket (lásd 24. ábrát). A fiatalok nagyobb valószínűséggel mennek el szavazni, bíznak a politikusokban és támogatják a szólásszabadságot, mint a felnőttek.

Mindamellet a fiatalok körében eléggé széleskörű a demokráciával szembeni bizalmatlanság. Mintegy felük úgy véli, hogy a politikusok hajlamosak figyelmen kívül hagyni az egyszerű polgárok véleményét és 43 százalékuk támogatja a szólásszabadság korlátozását. A felnőtteknél ez az arány 62, illetve 51 százalék. A fiatalok több, mint harmada úgy véli, hogy a politikai sikerhez csak a korrupción át vezet út, és mintegy negyedük nem bízik a választási rendszerben. A felnőtteknél ez az arány 43, illetve 32 százalék.

Emellett, mind a fiataloknál, mind a felnőtteknél kitapintható a vágy egy erős vezető iránt. Ennek intenzitása a fiatalok körében változó: 1984-ben a Van Leer Intézet felmérésének egyik

kérdése így szólt: „Van olyan vélemény, amely szerint az ország súlyos problémái úgy küzdhetők le, hogy teljesen megváltoztatjuk a politikai rendszert, és olyan vezetés kerül az élre, amely nem függ a pártoktól. Mások szerint mindegy maradjon úgy, ahogy van. Mi a véleménye erről?” Akkor a fiatalok mindössze 28 százaléka gondolkodott így. 1995-ben a Karmel Intézet felmérése szerint a zsidó fiatalok 37 százaléka osztotta ezt a véleményt.

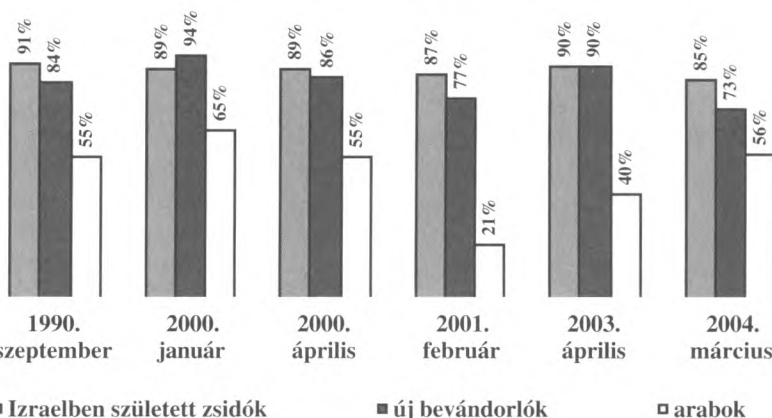
Ami a bevándorló fiatalokat illeti, lelkesebben pártolják a szólás szabadságát: csak 28 százalékuk engedné meg, hogy az Izraelt élesen bíráló szónokokat letiltás, szemben az Izraelben született zsidó fiatalok 48 százalékos és az arab fiatalok 39 százalékos arányával.

Ugyanakkor a felnőttekkel összehasonlítva a fiatalok kevésbé kötődnek Izraelhez (lásd alább). Összességében tehát a fiatalok demokrácia-felfogása szűkebb, mint a felnőtteké, és emiatt elégedettebbek a demokrácia működésével.

A FIATALOK KÖTÖDÉSE IZRAELHEZ

E témakörben három kérdést tettek fel: az államhoz tartozónak érzi-e magát?; büszke-e arra, hogy izraeli?; mennyire bizonyos abban, hogy Izraelben marad?. Egyértelműnek tűnik, hogy a fiatalok kevésbé kötődnek Izraelhez, mint a felnőttek. A jövőjét Izraelben az előbbieknél mindössze 73, míg az utóbbiak 87 százaléka képzei el. A fiatalok között ezek az arányok eléggé állandóak: 1989-ben 74 száza-

„Büszke vagyok Izraelre” (a válaszolók százalékában)

lékuk, 1995-ben 72 százalékuk, 2004-ben 73 százalékuk képzelte el a jövőjét Izraelben. Arra a kérdésre, hogy „Milyen mértékben érzi magának Izrael államot és annak gondjait?“, a fiatalok mindössze 52 százaléka válaszolta azt, hogy „teljes mértékben”, míg a felnőtteknél ez az arány 73 százalék. Viszont arra a kérdésre, hogy „Mennyire büszke arra, hogy izraeli?“, mindkét korosztály 79 százaléka válaszolta azt, hogy „nagyon” vagy „határozottan”

Az új bevándorló fiatalok ugyanolyan büszke izraeliek, de csak fele annyira azonosulnak az országgal és annak gondjaival, és sokkal inkább hajlamosak a kivándorlásra, mint az Izraelben születettek: mindössze 51 százalékuk képzelte el a jövőjét Izraelben.

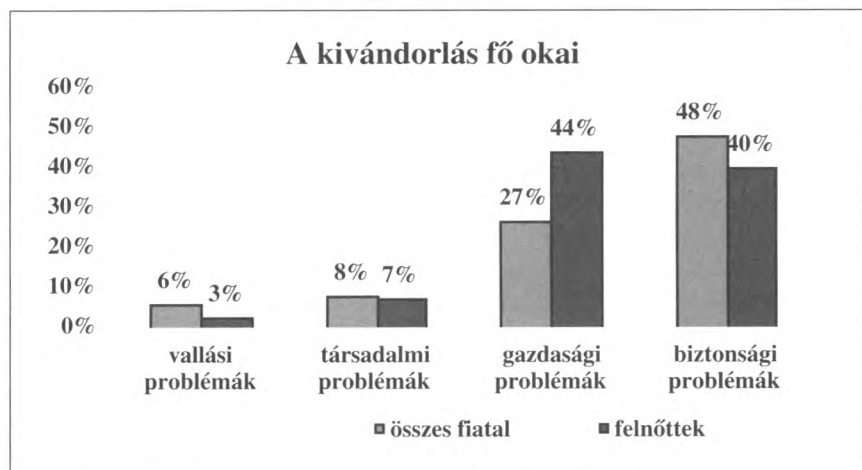
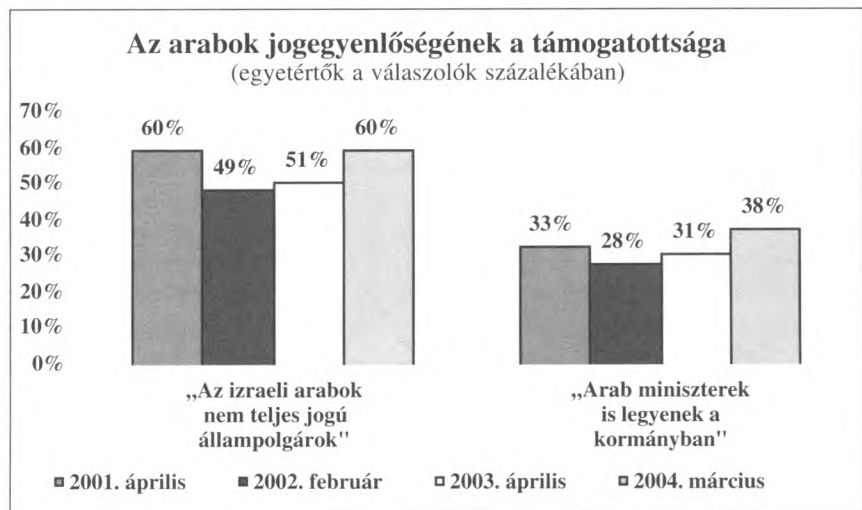
Az arab fiataloknál fordított a helyzet. Csak 46 százalékuk büszke arra, hogy izraeli és kevesebb, mint harmaduk azonosul Izraellel, de 70 százalékuk hosszú távon is Izraelben kíván maradni.

A politikai beállítottság szerint is szegmentáltak a vélemények. A baloldali és a „középutas” fiatalok kevésbé büszke izraeliek, kevésbé azonosulnak az országgal és kevésbé biztosak abban, hogy hosszú távon is itt maradnak, mint a jobboldali fiatalok, vagy mint a baloldali és a középen álló felnőttek. Például a „középutas” fiatalok mindössze 35 százaléka és a baloldali fiatalok 48 százaléka hajlandó azonosulni Izrael Állammal, míg jobboldali kortársaiknál ez az arány 61 százalék. A középen álló fiatalok 62 százaléka, a baloldaliak 63 százaléka képzelte el a jövőjét Izraelben, míg a jobboldali fiatalok esetében ez az arány 80 százalék.

BIZALOM AZ INTÉZMÉNYEKBE

A fiatalok leginkább három intézményben bíznak: a hadseregben (80 százalék), a Legfelső Bíróságban (77 százalék) és a rendőrségben (76 százalék). A legcsekélyebb bizalom a politikai intézményeket: a pártokat (38 százalék), a minisztereket (43 százalék) és a miniszterelnököt övezi.

A felnőttek is a hadseregben (86 százalék) és a Legfelső Bíróságban (79 százalék) bíznak a leginkább, de

náluk a harmadik helyen az államfő áll (73 százalék). A felnőttek a legkevésbé a pártokban (27 százalék) és a szak szervezeti szövetségben, a Hisz-tadrutban (38 százalék) bíznak.

Az arab fiataloknak mindössze 20 százaléka bízik a miniszterelnökben és 38 százaléka az államfőben. Ugyanakkor a többi csoportnál inkább bíznak a Hisz-tadrutban (63 százalék). A média 67 százalékuk bizalmát élvezi, mert viszonylag kiegyensúlyozottnak tartják. A Kneszetre 61 százalékuk tekint bizalommal, mert az izraeli parlamentben ott ülnek az arab és a kevert (zsidó-arab) pártok.

A vizsgálat során feltették a következő kérdést: „Véleménye szerint melyik az a tényező, amely a leginkább védi az izraeli demokráciát?” A felnőttek legnagyobb számban a törvényhozó hatalmat (22 százalékuk pedig a Legfelső Bíróságot) jelölte meg, míg a fiatalok a végrehajtó hatalmat tekintették fontosnak (6 százalékuk pedig a miniszterelnököt). Azaz a vá-

laszok megerősítették a már levont következtetést, mely szerint a felnőttek a jogi intézményekben, míg a fiatalok a politikai intézményekben bíznak inkább. Feltűnő volt, hogy milyen sokan tekintik a hadsereget és a rendőrséget az izraeli demokráciát legjobban védő tényezőnek. A bevándorlók közül sokan (15 százalék) jelölték meg a miniszterelnököt és még többen (21 százalék) egyetlen személyt (Avigdor Liberman, Natan Saranszki, Marina Szolodkin, Roman Bronfman – valamennyien az orosz bevándorlók pártjainak politikusai).

Nem meglepetés, hogy az izraeli arabok erre a kérdésre is egészen más válaszokat adtak. 10 százalékuk a jogi intézményekbe, 11 százalékuk a baloldali és az arab pártokba, 8 százalékuk pedig az egyszerű polgárokba veti a bizalmát. E számok nem túl biztatóak: jelzik, hogy az arab „szektor” egészen másképp éli meg helyzetét a zsidó államban, mint a többséget alkotó zsidók.

Rajki András fordítása

KARSAI LÁSZLÓ

Nácivadászok és megélhetési nácivadászok

A jeruzsálemi Simon Wiesenthal Központ (továbbiakban: JSWK) Magyarországon is megpróbálta elindítani az „Utolsó esély” c. akcióját, melynek célja – állítólag – a még élő háborús és népellenes bűnöket elkövetők felkutatása és felelősségre vonása. Az akciót, Gadó János szerkesztő úr állításával ellentétben nem csak „baloldali véleményformálók”, hanem pl. Ungváry Krisztián is bírálta. Ungváry Krisztián könyveit, publikációit ismerem, fel sem tételezem, hogy Gadó János őt is a baloldaliak közé sorolná. Azt pedig el sem tudom képzelni, hogy e sorok íróját milyen alapon sorolja Gadó János a baloldaliak közé. Gadó János téved abban is, hogy a JSWK egy befolyásos amerikai-izraeli szervezet lenne. Mint azt az ÉS-ben már első vitacikkemben megírtam, de ezt (is) elhallgatja Gadó János, a JSWK egy picinyke, mindössze néhány (pontosan kettő) emberből és egy titkárnőből álló maszek alapítvány, se pénzük, se szakértőik, egy kis jeruzsálemi belvárosi lakásban húzzák meg magukat és kétségbeesetten próbálják saját létüket legitimálni. Mivel nem amerikai-izraeli és nem befolyásos, még csak nem is tekintélyes szervezetről van szó, így Gadó János eszmefuttatásának jelentős részével nem kell foglalkoznom, mert ez okafogyottá vált. Nem kellene Gadó Jánosnak találgatni, nem azért bírálтам Zuroff úrékat, mert amerikai-izraeli szervezet lennének, sem Amerika, sem Izrael ellenes

indulatok, érzelmek nem munkálnak bennem.

Nem hagyhatom viszont szó nélkül Gadó János vitamódszerét. A JSWK védőjás akcióját bírálók, köztük e sorok írójának érveinek jelentős részét meg sem említi, ezekkel az érvekkel meg sem próbál vitatkozni. Elhallgatja, hogy Zuroff úr válaszcikkére hosszabb cikkben válaszoltam, ugyancsak az ÉS-ben.

Gadó János elhallgatja, hogy az elmúlt két évben, amióta Zuroff úrék az akciójukat elindították, egyetlen egy országban sem tudtak senkit sem felelősségre vonni. Zuroff úr július 13-i pesti sajtóértekezletén még egészen más „eredményeket” említett, mint az ÉS-ben publikált vitacikkében. Az egyetlen egy horvátországi bírósági ügyben sem született még jogerős ítélet. Azóta eltelt újabb hat hónap, ezen a téren semmi nem változott. 10.000 eurós védőjás akciójuk továbbra is eredménytelen, ha csak azt nem tekintjük eredménynek, hogy erre az akcióra adományozott 100.000 dollárból továbbra is fenn tudják magukat tartani. Nem tudok arról, hogy azokban az országokban, ahol Zuroff úrék vadásznak a nációra, bármiféle katarzis bekövetkezett volna. Jedwabne példája megtévesztő, ott semmiféle bírósági eljárásra nem került sor. Lengyelországban – Gadó János állításával szemben – semmiféle „vad ellenállást” nem kellett leküzdeni annak érdekében, hogy az 1941 júliusi pogromról tudósítsanak a lengyel újságok, vagy beszámoljanak róla a lengyel tévék, rádióállomások. Megjelent New Yorkban Jan T. Gross: Szomszédok c. könyve, óriási hírverést csapott körülötte az amerikai média,

azonnal fölfigyelt a könyvre – természetesen – a lengyel sajtó is, hetekig, hónapokig fő téma volt ez Lengyelországban.

Nem értem, miféle katarzist kínál a JSWK? Egyetlen kelet-európai országban sem következett be semmiféle katarzis az „Utolsó esély” akciónak köszönhetően. Gadó János érveim sorából kihagyta a bizonyítás nehézségével, sőt gyakorlati lehetetlenségével kapcsolatos eszmefuttatásomat. Mint 2004 júliusában az ÉS-ben megírtam, Magyarországon gyakorlatilag kizárt, hogy még élő tömeggyilkosokat találjanak. A valódi bűnösöket a II. világháború után felelősségre vonták, és/vagy azóta meghaltak, vagy kivándoroltak. Ma legfeljebb arra van esély, hogy valakinek a fantáziája a 10.000 eurós védőjástól megoldódul, szomszédját, ismerőst, feljeleníti, hátha sikerül pénzhez jutnia. Gadó János nem említi érveim között azt sem, hogy Izrael állam is hosszú évekkel ezelőtt abbahagyta a még élő háborús bűnösök üldözését. Az izraeli illetékesek is jól tudják, hogy ma már inkább kontraproduktív, magyarán az antiszemitizmust szító lenne, ha a Demianjuk-ügyhöz hasonló, tragikomédiába forduló bírósági eljárásokkal próbálnák felelősségre vonni a még élő háborús bűnösöket. A *Szombat* olvasói közül bizonyára sokan emlékeznek arra, hogy hosszú évek amerikai és izraeli vizsgálódásai és bírósági tárgyalásai után csak egyetlen egy dolog vált bizonyossá: a vádlott NEM azonos a treblinkai haláltábor rettegett hóhérával.

Gadó János elhallgatja azt is, hogy Zuroff úrék akcióját nem csak esélytelennek és reménytelennek, hanem törvénytelennek is neveztem. A hatályos magyar törvények értelmében ugyanis Magyarországon magánszemélyek még élő magánszemélyekről gyűjthetnek ugyan információkat (de pl. a JSWK munkatársai magyar levéltárakban nem kutathatnának, ha akarnának, de nem akarnak...), de ezeket az információkat nem továbbíthatnák Jeruzsálembe.

Gadó Jánosnak (és rajta kívül még sok embernek, akiknek a véleménye fontos számomra) nem tetszik az sem, hogy Beer Ivánt, a JSWK magyarországi akciójának első koordinátorát butik-tulajdonosnak neveztem. Gadó János nem említi, hogy Zuroff úr vitacikkére válaszolva megírtam: Beer Ivánt

nem „lebutikosoztam”, ő valóban egy nagy pesti butik tulajdonosa. Ha mérnök, balett-táncos, vagy kőfaragó lenne a foglalkozása, azt is megírtam volna. Ugyanis ma is az véleményem, hogy ilyesfajta akcióban jogászoknak, történészeknek és nem pl. butik-tulajdonosoknak kellene részt venniük.

Befejezésül szeretném idézni az „Utolsó esély” akcióról az ÉS-ben írott első cikkem záró mondatait, ezúttal Gadó János figyelmébe is ajánlva.

„Beer Iván július 16-án este egy tévé-műsorban azt találta mondani, hogy akciójuk azért fontos, mert a holokausztról mindenképpen beszélni kell. Szerintem a holokauszt témája fontosabb annál, hogy néhány önjelölt zsidó „náciavadász” látszatevékenységét ezzel próbálja legitimálni. Amikor egy rádió-vitában fölvettem, hogy ma Magyarországon az antiszemitizmus erősödéséhez vezethet egy ilyen vérdíjas náciavadász kampány, Beer Iván azt válaszolta, hogy őt ez nem érdekli. Engem, a zsidókat, az antiszemitékat és a filoszemitékat viszont igen.”

Ábrahám-Izsák

Alighanem sok ingerültségtől és hiábavaló levélírástól megkímélte volna magát Karsai László, ha kicsit figyelmesebben olvassa el szerény írásomat. Az én mondanandó ugyanis nem az volt, hogy az általa hevesen bírált „Utolsó esély” akció igenis helyes – csupán azt igyekeztem vázolni, hogy Magyarországon az akció miért nem váltott ki pozitív visszhangot. Karsai László azt hitte, vele vitatkozom, miközben én a tágabb háttérrel igyekeztem bemutatni, s csak vitapartnerét delegitimáló stílusa miatt idéztem őt. Nem állítottam, hogy ő baloldali, még kevésbé, hogy Amerika- vagy Izrael-ellenes, csupán azt kívántam mondani, hogy a kétosztatú magyar nyilvánosságban ő a baloldali médiában mozog, és érveiben, stílusában felismerhető e közeg értékrendje.

Érdemes pár szót szólni a „nem komoly” és „nem befolyásos” Wiesenthal Központról (angol rövidítése: SWC), melyről vitapartnerem azt írja, hogy nincsenek is szakértői. Hivatkozott ÉS-beli cikkében viszont ezt írja Karsai László: „Efraim Zuroff, a jeruzsálemi Központ vezetője elmondta, hogy miután szakértőik áttanulmá-

nyozták a beérkezett feljelentéseket...” No comment.

Karsai László számára, úgy tűnik, kicsit még idegen a társadalmi szervezetek (NGO-k) sokszínű, demokratikus világa. Megértem: a merevebb kelet-európai felfogás szerint valamirevaló szervezet arról ismerzik meg, hogy – ha már nem székházzal – de mindenképp komoly irodával rendelkezik, ajtaján arany-fekete névtáblák virítanak, mögötte pedig titkárnők tartóztatják föl a hivatlan látogatót. Karsai László a Wiesenthal Központ jeruzsálemi irodájában nyilván nem jutott túl a szoba- és létszám okozta sokkon, és így nem tájékozódott a szervezet egyéb tevékenységei felől. Nos: az SWC (amelynek központja Los Angelesben van) elismert NGO-ként jelen van az ENSZ-ben és az UNESCO-ban. Vezetőjét, Marvin Hiner rabbit fogadta egyebek közt az ENSZ főtitkára, az osztrák államfő és a német külügyminiszter, s helye van minden, antiszemitizmus ellen szervezett fórumon. Az SWC bátor fellépése az újjáéledő európai antiszemitizmus korában vitathatatlan: többször indított kampányt olyan európai kormá-

nyok ellen, amelyek félvállról veszik a muszlim bevándorlók körében burjánzó Izrael- és zsidógyűlöletet.

Karsai László szerint egy komolytalan, „önjelölt náciavadász” szervezet, csupán pénzért és némi befolyásért vérdíjat tűzött ki nem létező háborús bűnösökre, törvénytelen lépéseket kezdeményezett, gerjesztette az antiszemitizmust, fölöslegesen terhelte a magyar közéletet, ráadásul az egész ügyet egy butikosra bízta. Szerintem viszont egy komoly és befolyásos szervezet jó-hiszemű – noha vitatható időzítésű – akciója során próbált még élő háborús bűnösöket felkutatni, a nyomravezetőnek jutalmat ajánlott, az ügyet egy feltétlenül elkötelezett, de nem eléggé tájékozott emberre bízta, és mindennek során nem vette figyelembe a sajátos magyarországi körülményeket.

Karsai László szerint én elhallgattam az ő érveit. Szerintem viszont mondandóm elkerülte az ő figyelmét: a Wiesenthal Központ akciója Magyarországon azért nem váltott ki katarzist, mert a holokauszttal kapcsolatos felelősség itt már régóta jelen van a köztudatban.

Gadó János

A rabbikar levelét megírta...

Arabbikar (illetve az új Mazsihisz-alapszabály elfogadása óta: rabbitestület) határozott hangú levelet tett közzé az *Új Élet* ez év január elseji számában. A bevezető szerint a testület november 24-i ülésén elfogadott határozatokat megtárgyalták a Mazsihisz elnökével és ügyvezető igazgatójával. A „tárgyalások eredménytelenül zárultak” – szól a közlemény, amely a hitközségi hagyományok szellemében inkább homályos utalásokkal, mint nyílt állításokkal operál. Eszerint „a világi és a vallási vezetés eltérően értelmezte az alapszabály vonatkozó pontjait”, illetve az állam és a Mazsihisz közötti megállapodást „a vallási meggyőződés kifejezésre juttatásáról”, „a kulturális értékőrzésről”.

A meglehetősen tág fogalmakat négy konkrét pontban öntik formába (az ötödik pont a testület pecsétjéről határoz), mely gyakorlatilag nem más, mint a világi vezetés felé betervezett igénylista. A rabbitestület „újjáéleszti a Hitközség könyvkiadását” – közli az 1. pont. Az első kötet a rabbikról, templomkörzetekről szól majd, illetve a rabbik néhány megjelent írását tartalmazza – tájékoztatott Fröhlich Róbert, a testület alelnöke – aki a további kiadandó könyvekről nem kívánt nyilatkozni. Heisler András, a Mazsihisz elnöke elmondta, a fent említett megbeszélésen üdvözölte a könyvkiadás nemes szándékát, és biztosította a rabbikat, hogy amint konkrét elképzelésekkel találkozik, módot talál a támogatás megszerzésére. Elmondása szerint a választ a rabbik csalódottan vették tudomásul.

A 2. pont sérelmezi, hogy az *Új Élet* nem kellő mértékben követi a

rabbik által hirdetett vallási irányvonalat, s bejelenti igényét, hogy felelős szerkesztőt kíván delegálni a szerkesztőségbe. (Kardos Péter rabbi, a jelenlegi főszerkesztő ugyanis nem tagja a testületnek.) Minderre azért volna szükség, mert a lapban nem kap elég teret a testület álláspontja, sőt teret kapnak ott „a rabbitestület vallásos filozófiájával ellentétes irányzatok képviselői és azok megnyilatkozásai”. Homályban marad, hogy ezen kik, illetve mik értendők – Fröhlich Róbert itt sem kívánt részletekbe bocsátkozni. Csak sejteni lehet, hogy talán a Chabad Lubavics közösség tagjairól van szó. Heisler András írásos válaszában úgy nyilatkozott, hogy „egy cikket kell minősíteni, nem annak szerzőjét”. A Mazsihisz elnöke az adminisztratív posztra bejelentett igényt nem támogatta, viszont javasolta, hogy a rabbik küldjenek magas színvonalú cikkeket a lap szerkesztőségébe. Az ajánlatra lapzártánkig nem érkezett válasz.

A „rabbitestület a zsidó kultúra terjesztésének felügyelője” – szögezi le a közlemény. Ám a magyarországi zsidó kultúra az elmúlt évtizedekben a magyarországi rabbitestülettől függetlenül létezett, amely – a szorosan vett hitéleten túl – nem adott ki e téren értékelhető impulzusokat. Adminisztratív igénybejelentésről van tehát szó, nem arról, hogy a testület jelentős kulturális termésének ne tudna helyet találni.

A levél 3. pontja felszólítja a Mazsihisz vezetését, hogy gondoskodjék a kóser élelmiszerek szélesebb körben történő terjesztéséről, s ebbe vonja be a rabbitestület vezetőjét. Az ügyről azt kell tudni, hogy az – eddig monopolhelyzetben lévő – ortodox intézményrendszeren kívül néhány hónapja már a Scheiber Sándor Tanintézet

konyháján is lehet kóser élelmiszert kapni. A konyhán eddig a zsidó iskolák és zsidó intézmények dolgozói számára készült az étel, és csak rövid ideje járnak be magánemberek vásárolni. A kóserügyi felügyeletet Löwy Tamás rabbi gyakorolja, aki nem tagja a testületnek. Ezzel együtt meglepő a levél szövege, mely szerint „a testület úgy értesült”, hogy a Scheiber iskolában is készítenek kóser ételeket. A neológ rabbitestület feltehetőleg attól tart: kimarad a neológia égisze alatt meginduló kóser élelmiszer-termelésből, sem befolyás, sem anyagi haszon nem jut neki. Ám ismét csupán igénybejelentés történik, konkrét javaslatok nélkül.

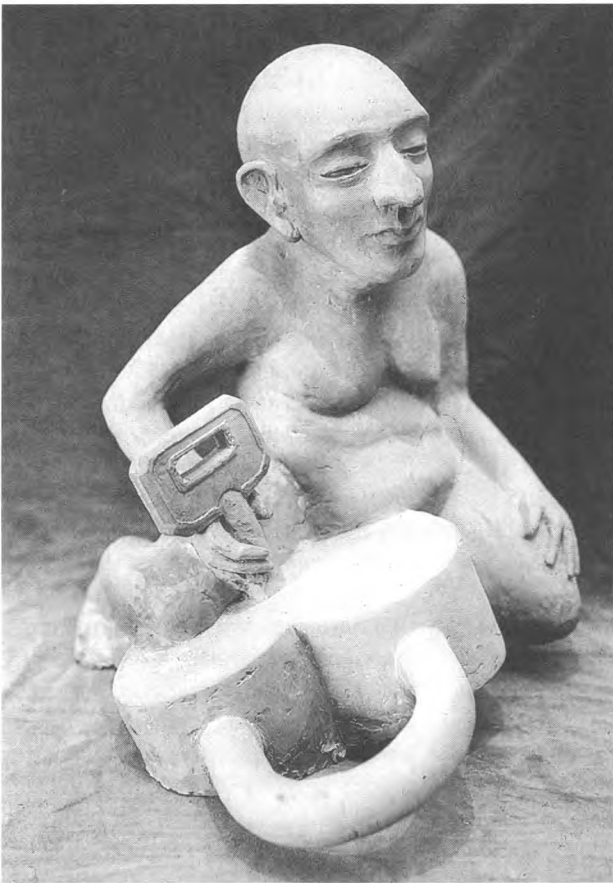
A 4. pontban felkéri a vezetést, hogy biztosítsanak szolgálati lakást az ezt igénylő vallási funkcionáriusok számára, hogy szombaton ne kelljen a templomba utazniuk. A 3. és 4. pontról a felek még nem tárgyaltak, de utóbbiról Heisler András lapunknak úgy nyilatkozott, hogy a szolgálati lakások ügye a taghitközségek problémája.

*

A Mazsihisz új alapszabálya a hatalmi jogkörök megosztását tűzi ki célul, így a rabbiknak is a korábbiaknál több jogkört biztosít, elismerve vallási/szellemi vezető szerepüket. A rabbitestület élni kívánt e lehetőségekkel, de a szellemi vezető szerepkörét minden további nélkül befolyásra, pozíciókra, anyagiakra fordította le.

A demokrácia híveiként örülhetünk, hogy a rabbik be kívánják tölteni szellemi vezető szerepüket. Mindehhez csupán az eddigieknél kicsit kevesebb adminisztratív szemlélet, több gyakorlatiasság és valamivel több szellem volna szükséges.

(jég)

Salamon

József

A HELYESBÍTÉS HELYESBÍTÉSE

Tisztelt Szerkesztőség!

A Szombat szerkesztőségének saját kezdeményezésére helyesbítés jelent meg decemberi cikkemmel kapcsolatban. A helyesbítés azonban újból elhallgatja az általam közölt tény, miszerint a BEJAHAD programon a Mazsike szervezete nem képviseltette magát. A függetlenségéről (?) híres Szombattól szokatlan szemérmesség különösen feltűnő annak ismeretében, hogy a lapgazda nem más, mint az inkognitóba burkolódzó Mazsike szervezete.

Szintén a januári számban található a „menesztése megrázta az állományt” című anyag, melybe újabb komoly tévedés került. Az ominózus vezetőségi ülésen a bizalmatlansági indítványt a vezetőség nem 3:2 arányban, hanem 5 IGEN mellett 2 tartózkodással fogadta el. Ellenszavazat nélkül! A cikk elkészültekor ezt azonnal jeleztem a Szombat felé, de mint látható... feleslegesen.

A Szombat „önhirdetése” azt állítja magáról, hogy a lap nem unalmas. Ez igaz! De vajon így hiteles-e?

Heisler András

Tisztelt Elnök úr, Kedves András!

A pontosítást köszönjük. Ami leveled első bekezdését illeti, ebben azt sugalmazod, hogy a Szombat nem független, mert el akarja hallgatni, hogy kiadója, a Mazsike nem vett részt egy programon. Ha ezt el akarnánk titkolni, nem közöltük volna eredeti cikkedet, és nem közölnénk fenti leveledet sem. Sajtóhiba előfordulhat minden kiadványban, de tudatos rossz szándékot feltételezni e mögött nem demokratikus reflex. Amíg a Hitközség elnökeként nem tudod elérni például azt, hogy érdemi beszámoló jelenjen meg a Hitközség lapjában a Hitközség gazdasági vezetőjének eltávolításáról, sem a hitközségi közélet más, fontos fejleményéről, addig talán érdemes volna kevésbé szigorúan minősíteni az **egyetlen** lapot, amely figyelmet fordít a zsidó közélet váltakozó színvonalú, de mégiscsak dokumentálandó eseményeire.

Bizonyára te sem gondolod komolyan, hogy e sajtóhiba miatt a Szombat hiteltelen volna. Tragikomikusnak tartjuk, hogy a Hitközség egymást váltó elnökei és elnökaspiránsai a tárgyilagos kritikát és a független véleménynyilvánítást évek óta következetesen politikai ellenlábasaikkal való egyetértésként, mellettük való kampányként értelmezik. Másfél évtizede demokrácia van: alkalmazkodni kéne hozzá, és megszokni a szabad sajtót. S persze össze kellene fogni az egymással vetélkedő hitközségi elnököknek, elnökjelölteknek, vezetőségi tagoknak, és eltávolítani a Hitközség vezetőségéből azt a személyt, aki az egykori kommunista pártok főtitkári posztjához és befolyásához hasonló szerepkörben, bizalmasaival és számos korrupciógyanús ügygel a háta mögött, a kamarillapolitika és az áskálódás szellemével, játékszenvedéllyel ugrasztja egymásnak a föltette demokratikus kontrollt gyakorolni képtelen vezetőket, s mérgezi mindezzel a magyar zsidó intézményrendszer légkörét.

A hitközségi rendszerváltáshoz további jó munkát kívánunk, s ehhez a magunk részéről a szabad sajtó eszközét tudjuk felajánlani.

A szerk.

Elfogultságok

Új elnöke van a Palesztin Hatóságnak. Az elnök-választást megelőző magyar kommentárok általában higgadtan elemeztek a lehetőségeket, a térség jövőjének várható alakulását. Ám ezúttal találkozhattunk néhány érdekes megfogalmazással, elhallgatással, valamint közhe-lyek és torzítások makacs ismételtetésével. Az utóbbira példa a *Magyar Nemzet* összeállításában szereplő rész (*Változik-e a helyzet a Közel-Keleten? – Elnököt választanak a palesztinok*, 2005. január 8.):

„*Bush újráválasztása után ugyan második mandátumának külpolitikai céljaként jelölte meg a békefolyamat sikerre vitelét, (...) Az elnök már eddig is szívesen vezette félre a közvéleményt külpolitikai céljait illetően (2000-es kampányában passzív külpolitikát ígért, de hivatalba lépésekor máris terveket kezdett készíttetni az Irak elleni támadásról, később pedig – ahogy Bob Woodward A támadás terve című könyvéből kiderül – a több hónapja folyó tervezés ellenére is tagadta, hogy ilyesmire megbízást adott volna).*”

Szeretnénk emlékeztetni: Bush nemcsak passzív külpolitikát ígért, hanem egészen szeptember 11-éig passzív külpolitikát is folytatott. Ezen nem változtat az a tény sem, hogy elkészültek egy esetleges Irak elleni hadművelet forgatókönyvei (ilyenek egyébként a Clinton-kormányzat idején is léteztek). Minden nagyhatalom hadvezetése készít hasonló terveket, és teljesen mindegy, hogy egy demokratikus kontroll alatt álló vezető titokban milyen terveket dédelget magában. A WTC és a Pentagon elleni támadás nélkül Bushnak akkor sem lett volna lehetősége felvetni az iraki háború tervét, ha ez a legfőbb életcélja lett volna, mert nem

kapta volna meg a szükséges támogatást. A terrorizmus veszélye azonban arra készítette, hogy felvegye a kesztyűt, és Iraknak a közel-keleti terrorizmus támogatásában játszott komoly szerepe (a Hamasz pénzelése) jó ürügy volt.

„*Az Európai Unió hozzáállása sokkal pozitívabb és előremutatóbb. A hatékony előrelépéshez hiányzik azonban külpolitikai súlya. Ráadásul Saron izraeli miniszterelnök nemrég úgy fogalmazott, hogy Európa nem viselkedik kellően kiegyensúlyozottan ahhoz, hogy részt vegyen a palesztinokkal folytatott politikai folyamatokban, és távol kellene attól maradnia.*”

Meg kell állapítani, hogy ebben a kérdésben bizony nem a *Magyar Nemzetnek*, hanem Saronnak van igaza. Az arab olajnak az Egyesült Államoknál nagyobb kiszolgáltatottsága miatt az EU, különösen egyik vezető hatalma, a hatvanas évek óta leplezetlenül palesztin- és arabpárti politikát folytató Franciaország „pozitívabb és előremutatóbb hozzáállása” igencsak megkérdőjelezhető. Európa emelte pajzsra és védelmezte körömszakadtáig a notórius terrorista Arafatot. Európa nem volt hajlandó terroristaszervezetként kezelni a Hamaszt és társ-szervezeteit. Európa öntötte számatlanul a segélyeket a Palesztin Autonomiába, akkor is, amikor tudta, hogy ezek az összegek Arafat vagy a terroristaszervezetek zsebeibe kerülnek. Európai politikusok engednek meg maguknak olyan Izrael-ellenes megjegyzéseket, amelyek jócskán túllépik a kritika határait, s amilyen megjegyzésekkel sem a palesztin vezetésnek, sem más, valóban népiértékesnek nem kellett szembenézniük.

A tökéletesen félreértelmezett politikai korrektség készíthet arra időnként egyes szerzőket, hogy nyilvánvaló té-

nyeket negligáljanak. Ilyen a szentföldi, pontosabban a Palesztin Autonomia területén élő keresztények helyzete, amire *Kepecs Ferenc* is kitér a palesztin választásokkal foglalkozó korrekciós cikkében (*Békére várva Palesztinában – Megnövekedtek a rendezés esélyei, de nem tudni, élnek-e velük a felek*, *Népszava*, december 23.):

„*A keresztények, akik közül sokan úgy érezték, hogy Izrael és az Iszlám (sic) harapófogójába kerültek, az elmúlt években nagy számban hagyták el szülőhelyüket. Esélyeik, hogy egy napon békés körülmények közé térhetnek vissza, egyelőre még teljességgel bizonytalanok.*”

A betlehemi keresztények nem amiatt menekülnek, mert Izrael és az iszlám harapófogójába kerültek. Betlehemben, ahol mindig is keresztény többség élt, azután vált tarthatatlanná a helyzet, hogy a város a palesztin autonómia fennhatósága alá került. Előtte a helyi keresztények nem menekültek, holott többségük muzulmán testvéreit támogatta Izrael ellenében. Ennek ellenére a palesztin fennhatóság alatt naponta szenvednek el atrocitásokat az iszlamisták részéről, a keresztény nőket áttérésre kényszerítik, inzultálják, a keresztény üzletek kirakatait betörik, és Arafat egyik első lépése volt nagyszámú muszlim lakost költöztetni a városba. Ezt követően csökkent drasztikusan a város keresztény lakossága. Sajnos az alighanem háttérelmzésnek szánt keretes cikk is homályban hagyja a valódi folyamatokat.

„*A palesztin lakosságon belül jelentősen csökkent a keresztények száma, mivel az e felekezethez tartozók nem látják jövőt maguk előtt a kívülről zsidó települések által körülvett, belülről pedig az iszlám fundamentalisták által fenyegetett városban.*”

Az írás ugyan kimondja, hogy a keresztények száma jelentősen csökkent, de a valódi okok feltárására, vagy kimondására nem vállalkozik. Vagy tudatlanságból, vagy az ideológiai elfogultságból adódó ál-kiegyensúlyozottság okán azt sugallja, hogy Izrael ugyanolyan felelős, mint a palesztinok.

A *Magyar Nemzet* lapszemléje érdekes szempontok szerint működik. Mindig találunk olyan híreket, kommentátorokat, amelyek Izrael és a zsidóság bűneit ostorozzák. A szent cél érdekében mértékadó forrásnak számít a *The Guardian* éppúgy, mint egy helyi érdekeltsgű Feröer szigeteki lap – nem is beszélve az arab sajtóról, amelyre mindig lehet számítani. Azonban a már megszokott, az izraeli hadsereg gyermekvérre szomjas katonáit ostorozó kommentárok közül is kirí a lap január negyedikei számának nemzetközi lapszemléje. (*Simon Zoltán: Amerikai szerverkereskedelem Irakban? Az észak-amerikai lapok szemléje.*) Az összeállítás olyan meghökkentő, hogy érdemes az egészet idéznünk. Az a tény, hogy a szerző éppen ezeket a cikkeket tartotta közlésre érdemesnek, és az, hogy semmiféle kontextusba nem helyezi a leírtakat. Nem említi meg, hogy az arab média tudósításaiban nyüzsögnek az irracionális és hamis vádak, megkérdőjelezi jóhiszeműségét, de legalábbis komolyságát.

„Arab médiumok szerint az amerikaiak Irakban emberi szerveket »szüretelnek és adnak el«. A közel-keleti lapok szerint a titkos akció feltűnt az európai szövetségeseknek, de feletteseik parancsára nem tehetnek semmit. Az iráni televízió (sic) a nálunk megszokottal ellentétes szereposztású filmsorozatban küzdenek »jók« és »rosszak«.

Az utolsó mondat, így, minden magyarázat nélkül, a lap irányvonalát ismerve, azt az érzést kelti, hogy a szerző szerint ez a felosztás helyes.

„A konzervatív *National Review* Online arról ír, hogy az iráni Sahar I TV csatornán egy igen érdekes sorozat indult »Érted, Palesztína« (sic) címmel.

Az első részben ENSZ-esnek öltözött izraeliek egy palesztin iskolát látogatnak meg. Papíron azért, hogy megvizsgálják, hogy nem szenvednek-e az ottani gyerekek valamilyen szembetegségben. A sötét igazságra azonban fény derül: tulajdonképpen az izraeliek csak szemáttetésre szemelik ki áldozataikat a gyermekek közül.

A sorozat második epizódjában kiderül, hogy az izraeli miniszterelnököt palesztin gyermekekből kioperált szervekkel tartják életben, egy izraeli katonai parancsnok pedig palesztinokat és ENSZ munkatársakat rabol el.”

Az összeállításból gondosan kimaradt, hogy az egyébként Izrael-barát *National Review* elrettentő példaként idézte ezeket az új vérvadásokat, egy olyan írásában, amely a nyugati és a magyar sajtóban gyakorlatilag teljesen ignorált arab-iráni antiszemizmusról szólt.

„Persze a többi média sem akart lemaradni. A szaúdi kormány lapja, az *Al Watan* azt írta – bizonyos »titkos európai katonai riportokra« hivatkozva –, hogy az amerikaiak Irakban emberi szerveket »szüretelnek és adnak el«.

Több se kellett az iráni *Dzsomhourije Iszlami* és a szíriai *Tesrin* napilapoknak: ők is leközlötték a maguk sztorijait. Írásaik szerint a »titkos riportokból« kiderül, hogy amerikai orvosokból álló »titkos csoportok« együtt mozognak az amerikai csapatokkal, hogy aztán kioperálhassák az eladandó szerveket. Az erről való tudósítást lehetetlenné teszi az, hogy az amerikaiak erőszakkal tartják távol a médiát az eseményektől. Az európai csapatoknak ugyan feltűnt az amerikai titkos akció, de feletteseik csendre intették őket »az ügy fontosságára való tekintettel«. Mindazonáltal a »katonai és hírszerző főparancsnokságok titkos riportokat írtak« az európai védelmi minisztériumokat tájékoztatandó – írja az arab média.”

Simon Zoltán elfelejti megemlíteni, hogy a fenti orgánumok aligha tekinthetők mértékadónak. Feleslegesnek tartja megkérdezni, hogy vajon tényleg léteznek-e ezek a »titkos európai rapor-

tok», és hogy a híresen demokratikus és elfogulatlan arab-iráni sajtó honnan szerezte „információit”. Úgy tesz, mintha csak véleményeket idézne, csak hogy egy minden alapot nélkülöző paranoiás vérvád ismertetése a „komoly” lapokat szemlélő lapszemlében (is megfelelő kommentárok nélkül) azt sugallja, hogy ezek a hírek igazak, de legalábbis van némi igazságtartalmuk.

A betlehemi keresztények helyzetét bemutató megjegyzésekkel kapcsolatban már szó esett az összemérés technikájáról, arról, hogyan próbálja időnként a sajtó közös nevezőre hozni, akár erkölcsileg is egyformán felelőssé tenni egy-egy konfliktusban a résztvevő feleket. Így tett *Dunai Péter* is a *Népszabadság* december 31-ei számában (*Három tanulság*):

„(...) ahogy közelednek a választások, úgy körvonalazódik, hogy mit is akar az al-Kaida. Hatalmat, hatalmat és hatalmat a térség, Szaúd-Arábia, a két leggazdagabb olajország, az olaj felett. Voltaképpen ugyanarra törekszik, mint az Egyesült Államok. Washington politikával, pénzzel, segélyekkel, katonai-diplomáciai nyomásgyakorlással, befolyással – az al-Kaida terrorral, gyilkolással, iszlamizmussal, az alant indult elszabadításával akarja elérni céljait.”

Képzelnünk el egy hasonló mondatot 1944-ben a brit, vagy az amerikai sajtóban: a szövetségesek voltaképpen ugyanazt akarják, mint a Harmadik Birodalom, hatalmat Európában, csak némileg különböző eszközökkel. Nos, az egyik különbség, ami miatt bűn összemenni az Egyesült Államokat és az al-Kaidát, éppen az eszközökben rejlik. Mert talán mégsem mindegy, hogy valaki segélyekkel, vagy terrorizmussal akar célt érni, megveszi valakitől a kocsiját, vagy lelövi érte. A másik különbség, hogy az Egyesült Államok „célja mellel” a demokráciát, és egy életminőséget exportálni (más kérdés, hogy ez mennyire lehet, lesz sikeres), míg az al-Kaidáé egy totális elnyomó rezsime meghonosítása.

Őszintén reméljük, a fenti három mondat csak véletlenül került a szilveszteri melléklet helyett ebbe a jegyzetbe.

Képfogyatkozás

Érdékfeszítő, és magyar nyelven hiánypótló művet írt Turán Tamás a zsidó képtilalomról. A magyar responsum irodalomban is több döntvény érinti az ábrázolás kérdését, de nagy, összefoglaló mű nem igazán született, leszámítva Hahn István és Scheiber Sándor egy-két munkáját. Ám Turán Tamás könyve nemcsak az úrt hivatott betölteni, hanem abszolút és nemzetközi értelemben is kiemelkedő tudományos teljesítmény.

Közhely, hogy a gazdag zsidó irodalom és zeneművészet mellett alig létezik zsidó képzőművészet. Ismerünk művészi tökélyrel díszített Haggadákat, kódexeket, ötvösművészeti remekket, olyan zsinagógákat, amelyek az építészet és a belsőépítészet mesterművei, ismerjük Chagall festményeit. Ám a zsidó képzőművészet fejlődését jelentősen hátráltatták a Tóra ábrázolás tilalmi, és a vizualitással szembeni gyanakvása. Az viszont vita tárgya, hogy pontosan mire vonatkoznak a tiltások, és milyen jellegű ábrázolások tiltottak. A Tóra parancsolataiból kiindulva a rabbinikus autoritások sokszor egymásnak ellentmondó következtetésekre jutottak, amelyeket a környezet, a történelmi miliő, a bálványimádás veszélye is befolyásolt. Ugyanakkor az ábrázolásokkal szembeni gyanakvást nemcsak a bálványimádás elleni küzdelem, hanem a látással (az Örökkévaló látásával, vagy egyszerűen a látás tökéletlenségével, veszélyével) kapcsolatos hagyomány is invokálta. Az utóbbi miatt foglalkozik a könyv az élő látvánnyal, a tükröképpel, az erotikus, és a természetes látvánnyal is. Ezért kikerülhetetlen Isten látásának problematikája is, ami – a Misna Hagiga traktátusa szerint – *misztak-él*, tehát Isten tudása, és ezért, miként Turán megállapítja: hübrisz. A hagyomány számára már a

Roskó Gábor – Turán Tamás: Képfogyatkozás, Akadémia Kiadó, 2004, 178 oldal, ár nélkül

Dávid

fényképezés megjelenése is új problémákat vetett fel, de a mozgóképkultúra, annak gyors elterjedése, és mindenképp az Internet megjelenése új kihívások elé állítják a tudósokat.

A könyv Roskó Gábor *Minjan* című szoborsorozatának kiállítási katalógusaként indult. Ez a szituáció már önmagában is ellentmondás, ahogy Roskó is érzékeli: *képtilalomról* szóló könyv, *szobrokról* készült *fényképekkel*. Mint ha csak dachból szembemenne a rabbinikus szigorral, és felszólítana a *képhalakra* újragondolására. A lázadás erejét azonban enyhíti, hogy Maimonidesz, vagy a Tur engedélyezték az ábrázolás valamely formáját. A szűk, és mégis tág keretek közötti mozgás alakulását foglalja össze a *Képfogyatkozás*, halakhikus szempontból. A könyv tehát nem művészettörténet, hanem rabbinikus vélemények tematikus összefoglalása, egészen napjainkig,

responsumokkal bizonyítva, hogy mennyire élő problémával állunk szemben. A neves rabbikhoz intézett kérdések közül példaként hoz közepkorból származó és modern kérdéseket is (szabad-e növényi díszítményeket festeni a zsinagógák falára, szabad-e fotót készíteni emberről, megengedett-e régi, kultikus tárgyak kiállítása múzeumokban, felállítható-e az izraeli parlament előtt az angol parlamenti képviselők által ajándékkal küldött menóra, amelyen a zsidó történelmet idéző figurális ábrázolások vannak). A válaszok értelmezéséhez nyújt segítséget a rabbinikus irodalomban megfogalmazott vélemények végigkövetése.

A vélemények forrása természetesen a Tóra, a *Tora se-biktav*, az írott tan. A szóbeli tan, a *Tora se-bealpe* (a Talmud, a rabbinikus irodalom) interpretálja a Tóra rendelkezéseit, és a Tóra kerítését vonja köréjük, hogy azok

szelleme, betűje ne sérüljön. Így Turán Tamás is a kép-kritika bibliai alapjainak bemutatásával kezdi, közvetve bizonyítva, hogy az a vélemény, mely szerint az antik görög kultúra vizuális kultúra, míg a zsidó auditív, már a Biblia történeteivel is alátámasztható. Már a bűnbeesés története is figyelmeztet: a látás lehetővé teszi, hogy a szemek kinyíljanak a jó és a rossz tudására, vágyakat gerjeszt, így az ember sebezhetővé válik a rossz ösztönnel (*jecer ha-ra*) szemben. Az aranyborjú története nemcsak a bálvány elkészítése, de az attól való félelem is, hogy az alkotás önálló életre kelhet. (*Tanhuma, Ki tiszta 19, Pirké de-R. Eliezer 44; Zóhár, Ki tiszta [Ex. 32.4-hez], vol. 2, 192a-b*) Turán hozzáteszi, hogy ez a nézet a Gólem történetét vetíti előre. Megkockáztathatjuk, hogy ez a gondolat kísérletként továbbfejleszhető, és a zsidó hagyományból kilépve idekívánkozik Frankenstein története is, míg az édenkerti történet, a tiltott tudásra való vágy a Sátánnal szövetséget kötő Faust, és a fausti ember mítoszával rokon.

A bibliai előzmények tanulsága, hogy még a Tóra ajándéka előtt felmerülnek a fő problémák: a látás veszélyessége és a műalkotás „önjáróvá” válása. A Tóra négy szempontból foglalkozik a kérdéssel, az ezeket illusztráló legfontosabb parancsolatok: „Ne készíts magadnak faragott képet vagy bármely alakot (*peszel* és *tmuna*) arról, ami az égben fönt, a földön alatt és a vízben a föld alatt van” (Ex. 20,4). „Ne készítesetek mellettem (*itti*) ezüstisteneket és aranyisteneket se készítesetek magatoknak” (Ex. 20,20) „Isteneik faragott képeit égessétek el tűzben, ne kívánd meg a rajtuk levő ezüstöt és aranyat, és ne vedd el magadnak, nehogy kelepcebé kerülj általa, mert utálata az az Örökkévalónak, a te Istenednek.” (Dt. 7,25-26) „És legyen számotokra szemlélőrojt, hogy megnézzétek és emlékezzetek az Örökkévalónak minden parancsolatára és megtegyétek azokat; és ne fürkészzetek saját szívetek után és szemetek után, amelyek után paráználkodtok.” (Num. 15,39) (p.22) Az első parancsolat általában az élő természetre, és az ábrázolt tárgyára utal, a második konkrétan az emberre, és az ábrázolt jelentésére. Az első megfogalmazása megengedi azt a következtetést is, hogy bármely képben

Káin és Ábel

benne rejlik a bálványimádás lehetősége, de azt is, hogy csak akkor tilos, ha bálványimádás a célja. A harmadik parancsolat mögött, amely a tárgy tartását, eladását is tiltja, a paradicsomi dilemma húzódik meg: csak a látásuk veszélyt rejt magában, és rosszra csábíthat. A negyedik parancsolat továbbmegy, a paráznaság bűne a rossz hajlamból származik, az pedig a látásból. Összekapcsolódik a földi és az égi hűtlenség: az Örökkévalóval kötött szövetség megszegése.

Az első parancsolat két interpretációra ad lehetőséget, de magának a bálvány fogalmának meghatározása is zavart kelthet. A tudósok többsége tájékozatlan volt a különféle kultuszokban, hiszen nem ismerhették ezeket. Ezen túl: mi legyen a pénzüreméssel, a feszülettel, amelyeknek csupán látása is veszélyes lehet, ám egy középkori keresztény országban aligha vonhatta ki bárki is magát a templomok, a király nyakában lógó feszület vagy a pénzen lévő portré látványa alól. A legfontosabb talmudi helyek kilenc fő szempont szerint próbálnak választ adni: az ábrázolás témája, minősége (homorúdomború), funkciója, méretaránya, értéke, teljes volta, a tárgyhöz fűződő vi-

szony, elhelyezése, készítőjének zsidó vagy nem zsidó volta. Ezekhez kapcsolódott néhány újabb is: a szem hozzá van-e szokva a látványhoz, vagy sem, a tárgy kultikus vagy emlékeztető, stb. Ezen irányelvek alapján is különböző véleményekre jutottak a legnagyobb mesterek – Maimonidesz, Nahmanidesz, ROS, a Toszafot 12-13. századi francia-német szerzői, vagy a *Sulhan arukh* szerzője, R. Jozsef Karo – akár általános, akár konkrét esetekben. Jozsef Karo például ellenzi a növényi motívumok festését a zsinagógák falára, mert Maimonideszből kiindulva veszélyesnek tartja az áhítatra. Az említett menóra-kérdésben R. Jozsef Karonak az adományokkal kapcsolatos megengedő véleménye (*Sulhan arukh – Jore dea 254.2*) is irányadó lehetett. Az adományok elfogadását a nem zsidó hatalommal fenntartott jó kapcsolatok miatt engedélyezi. Mind az askenázi főrabbi, R. Jicchak ha-levi Herzog, mind a szejárdi, R. Ben-Cion Uzziel elfogadó választ adott, arra hivatkozva, hogy a Szentély menorájára emlékeztető tárgyat nem zsidók készítették. A legfontosabb kérdés az emberábrázolás volt: az engedékenyebb nézet képviselői közül Maimonidesz csak a domború ábrá-

zólást tiltja, ROS csak az egészalakost; a szigorúbbak, mint Nahmanidesz vagy követői, az egyszíjú ábrázolást is.

A rabbinikus tekintélyeknek azzal a szembesülniük kellett, hogy a Bibliában egy-egy ábrázolásra kimondottan Isten adott parancsot – ilyenek a kerubok (Ex. 25.18-20), a rézkígyó (Num. 21.8-9). A 13. századi R. Jozsef ha-mekanne szerint (*Szefer Jozsef ha-mekanne*) a bibliai tilalom az égi, földi, föld alatti lények ábrázolását tiltja, és azt hogy látható helyen legyenek. A kerub egyik kategóriába sem tartozik, és a Szentek Szentjében csak a főpap látható, ő is csak évente egyszer. Második érve gyakori az irodalomban: a parancsot csak az *avoda zara*, tehát a bálványimádás, kultusz céljára készített ábrázolásokat tiltja. Harmadszorra arra hivatkozik, hogy nem teljes alakú ábrázolásokról van szó. A kígyó ábrázolását *Szota 9b* és *Rasi* alapján magyarázza: Isten a kígyót lábba teremtette, tehát egy láb nélküli kígyó készítője nem hághatja át azt a törvényt, hogy az em-

ber nem veheti át az igazi alkotó, Isten szerepét.

Az említett érmekérdésnek külön irodalma alakult ki. Az ókori zsidó érméken nem volt ábrázolás, csak a római kortól kezdődően. Az *Avoda zara* 50a még egy harmadik századi bölcs jámborságát emeli ki azzal, hogy egész életében nem nézett rá pénzérmére. Ennek ellenére R. Simon b. Gamliel misnai véleményéből kiindulva elfogadottá vált az a nézet hogy a Talmud közönséges (tehát használható) tárgynak tekinti a pénzérmét – bár ezt mások vitatják –, így a középkorban használtak és vertek is a zsidók a keresztény szimbólumokat, vagy uralkodók képét viselő érmeket.

A zsinagógák díszítése, a könyvek illusztrálása, a rabbikról készített portrék is időről időre utat törtek maguknak. A jeruzsálemi Talmud, és a szentföldi késő antik zsinagógák arról tanúskodnak, hogy az autoritások ellenezték a zsinagógák díszítését, de nem tiltották. A középkori könyvillusztrációk által-

ban mellőzik az emberábrázolás – ami paradox módon azt jelenti, hogy sok állatábrázolást tartalmaznak. Az első rabbiportékat a 16. századi reneszánsz Itáliában, majd a 17. századi Hollandiában készültek, vagyis olyan országokban, ahol a festészet világkorát élte. Napjainkban a vallási tekintélyek rosszallása ellenére a híres haszid rebbék portréi nagyon elterjedtek, és ez már a modernitás, egyfajta világi szemlélet betörését jelzi a hagyomány világába. Ettől függetlenül a zsidó vallási hagyományon belül nem létezik, nem létezhet esztétika. A rabbinikus irodalomra – Turán Tamás megállapítása szerint – az esztétikai közöny, vagy az antiesztétika jellemző. Talán nem merészség kibontanunk ezt a fontos megállapítást, és megkockáztatni, hogy egy Chagall-kép sem a zsidó hagyomány ismerete nélkül, sem azon belül nem értelmezhető, mert hiányzik az az esztétika, ikonográfia, amely kereteket adna a hagyományon belüli értelmezéshez.

Peremiczky Szilvia

Holocaustüldözöttek svájci bankkövetelései

Új lista készült azon svájci bankszámla-tulajdonosokról, akik valószínűleg vagy esetleg a náci üldöztetés áldozatai voltak. A lista – mely a svájci bankokkal folytatott újabb tárgyalások eredményeként jött létre - része az Edward R. Korman által vezetett Kelet-New York-i Amerikai Területi Bíróságon a "holocaustáldozatok betéteinek rendezése" ügyében folytatott eljárásnak. A mai napig a bíróság több mint 220 millió dollárnak a Rendezési Alapból a bankszámla tulajdonosok vagy örököseik részére történő visszafizetéséről határozott. A svájci bankszámla-tulajdonosok új listája megtekinthető a Claims Resolution Tribunal honlapján, www.crt-ii.org. Ugyanezen a honlapon található a kérelmezési nyomtatványok is.

Ha nem tudja elérni a bankszámla-tulajdonosok új listáját, kérjük, hívja a lentebb megadott ingyenes telefonszámot.

- Azon személyeknek, akik úgy gondolják, hogy a listán szereplő számla tulajdonosai vagy a tulajdonos örökösei, be kell adniuk egy kérelmet.
- Csak az új listán szereplő számlára lehet kérelmet beadni.
- Ha már korábban beadott kérelmet a Claims Resolution Tribunal-nál egy másik számlára vonatkozóan, és most az új listán lévő bankszámlára vonatkozó új igényt kíván bejelenteni, új kérelmet kell beadnia.
- A kérelem beadása és a kérelmezési eljárás díjtalan.
- Új kérelmek beadásának határideje 2005. július 13.

Szintén a www.crt-ii.org honlapon található meg azon szervezetek listája, melyek segítenek a kérelmek beadásában. Kérjük, hogy időszakonként tekintse meg a Claims Resolution Tribunal www.crt-ii.org honlapját a Rendezésre vonatkozó legfrissebb információkért.

További információ és kérelmező nyomtatvány:

www.crt-ii.org

Telefon: 00-800-3333-4646

E-mail: Claims@crt.ch

A www.crt-ii.org honlapon megtalálható továbbá egy 36 neves lista olyan holocaust-időszakra vonatkozó biztosítási kötvényekről, melyeket az ausztriai Der Anker állított ki, és amelyek, speciális körülmények miatt, a rendezés részét képezik. Biztosítási kérelmek szintén letölthetők a honlapról.

„A történelem nem üdvtörténet”

Karády Viktor szociológussal beszélget Várnai Pál

Angol–magyar szakos volt Budapesten az ELTE-n 1955–56-ban, majd irodalomtörténetet hallgatott Bécsben 1957–58-ban, hogy nemsokára újra-kezdje tanulmányait szociológiából és demográfiából a Sorbonne-on. 1958 óta Párizsban él, ahol a CNRS (a francia nemzeti kutatóhálózat) munkatársaként kezdettől fogva (1965-től) a kortárs szociológia leg-rangosabbnak számító műhelyében, az 1960-as években

Raymond Aron által alapított, majd (1968 óta) Pierre Bourdieu által vezetett Európai Szociológiai Központban dolgozott. Jelenleg a budapesti Közép-európai Egyetem tanára, a magyar zsidóság egyik legismertebb kutatója. Hogy csak néhány művét említsem: *Zsidóság, Modernizáció, Polgárosodás* (Cserépfalvi, 1997), *Zsidóság Európában a modern korban* (Új Mandátum, 2000), *Önazonosítás és sorsválasztás, a zsidó csoportazonosság történelmi alakváltozásai Magyarországon* (Új Mandátum, 2001), *Név és Nemzet* (Kozma Istvánnal, Osiris, 2002), *Túlélők és újakezdők* (Múlt és Jövő, 2002).

– Szeretném először arról kérdezni, hogyan alakult a pályája, hogyan és miért kezdett foglalkozni a zsidósággal, elsősorban a magyarországi zsidósággal?

– Több körülmény hatására jutottam a zsidóság témavilágához, vannak távoli s bizonyos nem tudatos okok, de most inkább csak konkrétabbakról beszélnék. Francia pályámat a francia szociológiai iskola alapítóinak, Durkheim és munkatársai szétszórta műveinek kiadásával kezdtem. Köztük több zsidó volt, mint maga a kezdeményező mester is, és pályastratégiájukat, mellyel a kezdetekben külön foglalkoztam, részben ez a tény is magyarázza. A korai szociológia egyetemi érvényesülésének kutatása így egyfajta bevezetőül is szolgált a francia zsidóság társadalom- és szellemtörténelmének kérdéskörébe. A másik kiindulási pont az volt, hogy pályám elején oktatástör-

ténettel és oktatásszociológiával is foglalkozván már 1972-ben elkezdtem egy (sajnos máig lezáratlan) kutatást a francia és a magyar tudományos csúcscsilitésének esetleges történelmi párhuzamait illetően. Lévén a francia elitképzés legfontosabb központja az *École Normale Supérieure*, többek között tisztázni próbáltam, hogy az *Eötvös Loránd* által 1895-ben kifejezetten francia példára alapított *Eötvös Kollégium* vajon hasonló funkciót töltött-e be az igencsak eltérő honi képzőrendszerben, mint Ulm utcai példaintézmény. Ekkor döbbsentem rá arra, amiről azelőtt semmit sem tudtam, hogy milyen egyedülálló szerepe volt a zsidóságnak a rendi világ utáni művelt elitcsoportokban. A budapesti egyetemeken már a korabeli statisztikák egyedülállóan magas zsidó részvételt mutattak – olyat, amelyről egyebütt sem Nyugaton, sem Kelet-Európában nem volt szó.

– Köztudomású, hogy az ún. szocializmusban a társadalomtudományok, így a szociológia is sokáig tabunak számítottak, természetesen a zsidókutatás is. Meddig volt ez a terület „zárlat alatt” Magyarországon? Másik kérdésem az lenne, hogy bár már korábban is olvastam magyarországi folyóiratban, az első könyve csak 1997-ben látott napvilágot Magyarországon. Miért csak akkor?

– Valóban, a tabu Magyarországon nagyon mély volt. Nemrég néztem át a magyarországi holokauszt bibliográfiáját, amelyből kiderül, hogy míg 1945 és 1947 között kb. évi háromszáz cikk és könyv jelent meg a témában, addig

1948-tól ez a szám messze száz alá csökkent, majd 1949 után az ilyenfajta irodalom gyakorlatilag megszűnt, tehát maximum négy-öt cikk, inkább csak valamiféle idevágó megemlékezés jelent meg évente, egészen 1955-ig. Pedig 1953 után már a fellazulás éveit jöttek, és ekkor néha tucatnyi munka is napvilágot látott a témában, az 1960-as évekig bezárólag. De a zsidósággal kapcsolatos – s legtöbbször egyáltalán nem tudományos jellegű – irodalom is igen lassan, inkább csak azután – főképp a náci üldözéseket tárgyaló újságcikkek formájában – szivárgott vissza a magyar nyilvánosságba. A nyolcvanas évek közepétől gyorsult fel aztán ez a folyamat. A rendszerváltás előtt nekem egyetlen munkám jelent meg Magyarországon, az 1985-ös *Medvetáncban*, amely akkoriban olyan félig megtűrt folyóirat volt. Majd a rendszerváltás előestéjén vállalta a paradox módon éppen politikailag gleichschaltolt *Mozgó Világ*, hogy kiadja egy velem készített terjedelmes interjú anyagát, szegedi barátom, a zsidósággal Marjanucz László kezdeményezésére. Ezt a szöveget pedig ekkor még másutt visszautasították. A nagyobb hazai kutatások a témában a rendszerváltás előtti években kezdődtek. A nyolcvanas évek közepén már alakult egy kis, nem nyilvános, háromtagú kutatócsoport Ránki György kezdeményezésére a Történettudományi Intézet égisze alatt, de kültagokból. Ismertem őket, de saját munkáim más vágányokon futottak. Ezekből 1978 óta rendszeresen publikáltam nagyobb lélegzetű tanulmányokat – legalább másfél tucatnyit – Bourdieu folyóiratában, az *Actes de la Recherche en Sciences Sociales*-ban. Kiadtam egy idevágó különszámot is magyar barátaim (Kovács Mária, Erős Ferenc, Kovács András) közreműködésével, 1985-ben. Honi tanulmánykötetről is szó volt 1992-ben, de tönkrement a kiadó. Igazából persze már 1990-ben megjelent egy honi könyvem, de ez egy szegedi főiskola diákságának történelmi-szociológiai monográfiája volt. Kifejezetten zsidó témában 1997-ben jött ki első önálló könyvem, s azóta még vagy fél tucat. Mostanában legalább évente kiadok egy-egy könyvnyi anyagot, ha nem többet a zsidósággal kapcsolatos kutatásaim tárgyában.

– Úgy ítéli-e meg, hogy a zsidósággal kutatás inkább tabu volt, mint más réteggal kapcsolatos kutatások, pl. a szegénységgel, nőkkel, felekezettel kapcsolatos? Megérteném, ha a kommunista hatalom a többinél jobban ódzkodott volna a zsidósággal kapcsolatos kutatástól.

– Azt hiszem, a zsidósággal kapcsolatos kutatás többszörös tabu alatt volt. Egyrészt a társadalomtörténet mint olyan, nagyon fejletlen maradt a szocialista időkben, hiszen ezt tulajdonképpen egy többé-kevésbé dogmatikus marxizmus helyettesítette. Az általánosságban kizárt témák közé tartozott a kisebbségkutatás, különösen az ún. nem osztályként szerveződő kisebbségek kutatása, mint pl. a felekezeti jellegűeké, és ehhez tartozott a zsidóság is. De több más oldala is volt ennek a tabunak. Nem lehetett foglalkozni avval, hogy a zsidóság a magyar történelemben milyen egyedülállóan fontos eliszerepet játszó kisebbség volt a rendiség felszámolását követő modernizáció folyamán, mert ez ellentmondott volna a marxi sémának, melyben nem volt helye a polgári vállalkozói kreativitás (illetve „kizsákmányolás”) dogmáján belül külön zsidó (vagy német, vagy más kisebbség) szereplő lehetőségének. De a zsidóság mint a soá elszervezője is tabu alá került, hiszen – Darvas József dixit, már 1945-ben – „a régi rendszerben az egész dolgozó nép szenvedett”, tehát nem megengedhető, hogy külön zsidó szenvedésről essen szó. A zsidó kádereknek hála, a tabut erősítette egyfajta, az 1948-as rendszerváltással kifejlődött felfogás, hogy aki zsidókról beszél, az feltehetően „zsidózik”, azaz antiszemita is. De az érintett káderek önvédelméhez is hozzátartozott a tabu fenntartása. Egyrészt azt az illúziót erősítette, hogy megszűnt az antiszemitizmus (mivel ez is tiltva volt egyben, legalább is nálunk, szemben a szomszédos népi demokráciákkal). Másrészt evvel magukat könnyebben sorolhatták minden további motiváció nélkül a „dolgozó tömegek élcsapatába”, azaz elhitethették magukkal a teljes társadalmi integrációt, tehát azt, hogy végkép lekerült a társadalmi napirendről zsidók és nem zsidók megkülönböztetése. Ez nem volt azonos az antiszemitizmus megszűnésének illú-

ziójával, hiszen pozitív megkülönböztetést is takart, melyet a zsidó identitás valamiképp mindig magában foglalt, ha másképp nem, a szenvedéstörténet, a kollektív emlékezet és a veszélytudat jogán. A tabut tehát a túlélő zsidóság széles rétegei is támogatták, némelyek talán ma is támogatnák, még hitközségek vagy önképviseleti szervezetek nevében is. Sokak számára ez még alapvető rejtőzködési reflexekben is megnyilvánul. A félelem s a történelmi tapasztalatok akár igazolhatják is ezt a magatartást. A kutatásnak mindenesetre ez nem használ.

– Ön abban a szerencsében részesülhetett, hogy Párizsban egy ilyen fontos kutatóközpontban dolgozott, és olyan szellemi nagyságokkal működött együtt, mint Pierre Bourdieu és Raymond Aron. Az utóbbi alig ismert Magyarországon, nemrég Fejtő Ferenc méltatta őt egy rövid cikkben. Mondana nekünk valamit róla, személyiségéről? Mennyiben volt ő zsidó, mennyire vállalta zsidóságát?

– Aron az ötvenes és hatvanas évek legjelentősebb politikai szociológusa volt, s egyben fontos, közvéleményt formáló politikai elemző és újságíró. Nagy szerepe volt abban, hogy megbomlott a baloldali értelmiség jó részének még gyakran 1956 után is ártatlanul átélt sztálinista konszenzusa, s a meghatározó gondolkodók felszabadultak a primer kommunizmus illetve Nyugat-ellenesség mákonyának hatása alól. Alapvetően liberális francia hazafi volt, a „franco-judaizmus” legnemesebb szellemében. A modern zsidóság Magyarországon annyira általános disszimilációs készítése meg sem érintette. Kezdetől fogva a legnyitottabban beszélünk a zsidóságot érintő kérdésekről, nevezetesen az 1967-es háború idején, amikor még famulusaként fungáltam. De ő közszereplőként is hasonló nyitottságot tanúsított, rendre előrebocsátva elválaszthatatlan kettős identitását, amikor zsidókkal kapcsolatos témát érintett. A franciaságot és a zsidóságot egyenlő erővel, konfliktusmentes evidenciaként élte meg.

– Akkor Aron magatartása hasonló lehetett apám nemzedékéhez, a háború előtti polgárosodott magyar zsidósághoz, amely meg volt

győződve arról, hogy egyszerre lehet magyar és zsidó. Ez a magatartás később illúzióknak bizonyult.

– A „befogadás” – ha ugyan ez a jó szó erre, hiszen nagyfokú kölcsönösségről kell inkább beszélni – Magyarországon, különösen a rangadó értelmiségben, már Petőfitől Jókaiig, és persze Adytól Babitsig, Móriczig, Bartókig, vagy akár Pilinszkyig általános és fenntartások nélküli volt. Ezt például az értelmiség megfelelő francia (nem beszélve a német vagy osztrák) részlegről bizony nem feltétlenül lehet állítani. Tessék az asszimiláció sikerét ne a honi nációk mérlegével, hanem József Attiláéval mérni.

– Hadd kérdezzem most arról, hogy mennyiben vehető össze a francia és a magyar identitás? Nemrég jelent meg a Szombatban egy tanulmány arról, hogy Franciaországban a zsidóknak jobban sikerült megőrizniük identitásukat, hagyományukat.

– Ez egy nagyon komplikált történeti-szociológiai kérdés. Történeti távlatból azt lehet mondani, hogy a társadalomban meglévő antiszemita potenciál Franciaországban sokkal erősebb volt a 19. században, mint Magyarországon. Magyarországon szükség volt a zsidók modernizációs készségeire, mert nem volt erős „nemzeti” polgárság, így az emancipációs folyamat viszonylag konfliktusmentesen zajlott le. Franciaországban sokkal kevésbé volt ez így. A nagyobb fokú judeofóbia mindkét országban az 1870-es, 1880-as években bontakozott ki, amely mozgalom egy nemzetközi ideológiai hisztéria része volt, de egyben megfelelt a már igazoltan sikeres zsidó integráció helyzetének. De amíg Franciaországban ezt nem is nagyon igyekezett elfojtani a köztársasági állam, addig a magyar liberalizmus ezt elfojtotta. A magyar liberális nemzetállamnak például az 1882–83-as tiszaszlári rágalomper idejére jobb bizonyítványt kell kiállítani, mint a harmadik köztársaságnak az 1894 utáni Dreyfus-ügyben. 1919 után a helyzet megváltozott, amennyiben francia köztársaság sohasem lett antiszemita, bár a helyi elit nagy részéről – ez a vichy állam alatt bizonyosságot nyert – ezt már nem lehet elmondani.

– Emlékezetes tanulmányában Bibó azt mondja, hogy beteg az a társadalom, amelyben a zsidókérdés központi kérdés lehet. Időnként ma is szóba kerül, hogy van-e Magyarországon zsidókérdés, mely felvetésnek a zsidók, érthetően, nem tudnak örülni, hiszen a bibói értelemben a magyar társadalom ma is gyengélkedik. Az illetén kérdésfeltevés továbbá, véleményem szerint, jobbára antiszemita kérdés. Hogy van ez Franciaországban?

– Megint egy komplikált téma. A két világháború közti időkről nem mernék

Le kell számolni azzal, hogy a történelem egyértelmű haladást jelent, s a világ fokozatosan valamiféle végső felszabadulás, a béke és a nyugalom állapota felé megy.

egyértelmű diagnózist mondani, mert-hogy akkor a francia értelmiségnek, de a polgárságnak, a széles tömegeknek nem jelentéktelen része aktív antiszemita volt. Egyébként jómagam empirikus társadalomtörténészként nem látom okát, hogy általánosságban „zsidókérdésről” beszéljünk, hiszen az ilyen témák mögött majdnem mindig csak antiszemita kérdés van. A holokauszt és az asszimilációs folyamat lezárása óta különösen így van. Ez a francia közéletben is tükröződik, amennyiben a politikailag gondolkodó emberek körében az antiszemitizmus nemcsak teljesen devalválódott, de kompromittálódott is. Lett légyen jobb- vagy baloldali, a második világháború óta egy köztársasági alapon álló francia (akárcsak Bethlen gróf elképzelése szerint egy „magyar úriember”) ezek után nyilvános antiszemita nem lehet. Persze vannak azért antiszemiták, de ezek a szélsőségeken helyezkednek el, általában a jobboldalon, de ezek is többnyire rejtőzködésre kényszerülnek. De persze tudjuk, a szélsőjobb az utolsó évtizedekben a szavazatok 15 százaléka körül arat a választásokon. Csak éppen a kormányké-

pes pártok – jobb- és baloldalon egyaránt – nem állnak velük szóba.

– Az Izrael-ellenesség, legalábbis Nyugat-Európában, ma elsősorban a baloldalon észlelhető, és gyakran egybemosódik az antiszemitizmussal. Ön nem így látja?

– Ez azért egy más kérdés, s leginkább külpolitikai megfontolásokból eredő. Vannak Izrael-ellenes, de vannak Izrael-barát irányzatok is, főként az értelmiségben. A zsidó értelmiségi baloldalon például erős Izrael-ellenes érzelmeket lehet tetten érni. A judeofób agressziók, melyek sajnos bőven előfordulnak, viszont egyre inkább a bevándorolt muzulmánokhoz fűződnek (akik a francia népesség közel tizedét teszi ki). Ennek nincs köze a korábbi elit-antiszemitizmushoz, ez egy reflektálatlanabb, a szegény és társadalmilag marginális csoportokból kiinduló, felekezeti és szimbolikus-nacionalista együttérzésen alapuló, ennek megfelelően elsősorban az izraeli–palesztin konfliktus eseményeire reagáló közösségi indulatrendszer.

– Végezetül beszéljünk egy kicsit a máról. Az 1989 utáni helyzetről nemrég jelent meg Kovács András szociológus tanulmánya, amelyről ön éppen a Szombatban jelentetett meg egy igen alapos értékelést.

– Ami a '89 utáni helyzetet illeti, erről Kovács András kiváló esettanulmányt szolgáltatott, bár eredményeinek eddig tulajdonképpen csak legfontosabb töredékeit adta közre. Tanulmánya az egyetlen, amely reprezentatív mintából szerzett adatok segítségével próbál meg képet adni arról, milyenek is a magyarországi zsidók a jelen helyzetben. Ennyiben ez a munka történelmi jelentőségű. Ami új 1989 óta, az elsősorban a szabadság. A kommunista kényszerhelyzet felszámolásával megszűntek a tabuk, és például az, hogy a mindenható állam határozza meg, hogyan szabad vagy kell zsidónak lenni (pl. zsinagógában igen, más- hol inkább nem stb.). Azután, megjelentek Magyarországon is a nyugati zsidóság képviselői, a cionisták, a lubavicsiak, akik megmutatták, hogyan lehet másként (is) zsidónak lenni egy

szabad, modern, nyílt társadalomban. Továbbá igen fontos, hogy normalizálódott az Izraellel való kapcsolat, szabadon lehet odautazni, legálisan kívándorolni, netán visszajönni, a kényszeres disszidálás ódioma nélkül. Mindez óriási változás. Megszűntek azok a kényszermozzanatok, amelyek 1989 előtt a zsidók önmeghatározását nagyon szűk választási korlátok közé szorították. Van persze még egy nem lényegtelen változás, amennyiben a szabadság nemcsak a zsidókra, hanem az antiszemitákra is vonatkozik.

– Talán nem lényegtelen, hogy Magyarországon nem dolgozták fel a múltat, az emberek nem ismerik a történelmet, egy nemrégii közvélemény-kutatásból kiderült, hogy igen zavaros ismereteik vannak a holokausztról is. Sokan meg attól félnek, hogy akármilyen előfordulhat, és nem lesz, aki megvédje őket.

– Én azért bízom abban, hogy az ilyenfajta bizonytalanság azzal is csökken, hogy beléptünk az Európai Unióba, ami valamelyes garanciát jelent a szélsőjobb elhatalmasodása ellen. Objektív veszélyek a zsidóságra nézve nincsenek, legalábbis nem jelentősebbek, mint korábban. Ami nem jelenti azt, hogy ne keltsen viszolygást, amikor több százas tömeg üvöltözik zavartalanul az utcán, hogy „menjetez haza”, amikor izraeli zászlót éget egy kishatárú, de eszét vesztett csöcselék a rendőrség szeme láttára, vagy amikor egy történelmi egyház lelkésze (s egy parlamenti párt alelnöke!) büntetlenül nyilvánosan s alig kódolt nyelven a „galíciaiak” (!) kiközösítésére izgat. Sajnos hasonló esetek azonban még olyan demokratikus országokban is előfordulhatnak, mint Franciaország vagy a mai Németország. Néha súlyosabbak is. A zsidóknak is és más demokratáknak is mindenképpen le kell számolniuk kétfajta illúzióval, melyeket még a felvilágosodástól örököltünk. Le kell számolni azzal, hogy a történelem egyértelmű haladást jelent, s a világ fokozatosan valamiféle végső felszabadulás, a béke és a nyugalom állapotára megy. Ez volt az aufklérismus utópiája, amelyből többek között a szocializmus és az egyéb egyetemes megváltó ideológiák is táplálkoztak. Nem, a történelem nem üdvörténet.

CARL FRIEDMAN

Éj-apa

Carl Friedman holland író, műfordító, újságíró 1952-ben született.

Eddig két regénye jelent meg, melyeket több nyelvre lefordítottak. Az alábbi részletek első Nightfather című regényéből valók.

AZ ERDŐ

Papa vett egy használt autót. Egy piros Austint, melynek a teteje és a motorháza fekete volt. Barátságos íves orrával úgy nézett ki, mint a rajzfilmek beszélő és gondolkodó járgányai.

– Ez egy kávédaráló! – csúfolódtak a környékbeli gyerekek.

– Inkább egy Opel kellett volna venniük! – közölte a szomszéd fiú.

– Papa német dolgokat nem vásárol – dühnyögte Max. Azt nem tudom, miért kell ezt szégyellni.

Vasárnap papa Simonnal kocsikázni vitt. Az ég kék volt, mi ketten hátul ültünk. A város melletti kacsauzlatóhoz mentünk. Van ott egy híd. A hídról, a korlátan áthajolva kenyérmorzskákat dobáltunk.

Aztán tovább mentünk. Poros országutakon, rétek mellett haladtunk, a réteken poros tehének legelésztek. Papa dudorászott. Egyszer csak hirtelen lelassított. Fejét a szélvédőnek támasztotta és megállt. Jobb oldalon egy árok húzódtott, azon túl egy keskeny, benőtt ösvény.

– Ez egy jó erdő – mondta. Mi bólogtunk.

– Jó erdő – csettint is hozzá nyelvével – itt jól el lehet bújni. Sűrű és sötét. Itt sohasem találnak meg, véletlenül sem jutnak a nyomodba.

Kiszállt. Mi az autóból néztük, ahogy átugorja az árkot. Aztán elnyelte az erdő.

– Mit művel? – kérdezte Simon idegesen.

– Csak a szokásos szokés.

Simon lehúzta az ablakot.

– Semmit sem hallani, csak a madarakat.

– A szökést nem lehet hallani – sutogtam – azt csak nagyon halkán lehet csinálni.

– És velünk mi lesz?

– Inkább az ujjamat szopom. Mit tudhat Simon ezekről a dolgokról? Papa, messze, a fák között rohan. Gallyak és tüskék akadnak a hajába. Lehet, hogy csak sötétedés után ér vissza, szakadt ruhában. Izzadtan, lihegve csak annyit mond majd: „Jó erdő”.

De most hamar visszaért. Még csak nem is zihált.

– Ez a tiétek – és benyújtott egy marék szárocát az ablakon.

– Szerencsére nem találtak rád! – sóhajtottam, amikor indított. Meglepetve körülnézett:

– Kik?

A LÁGER

Sohasem említi a nevét. Lehetett Trebiber vagy Majdawitz, Soblinka vagy Birkenhausen. „Mindig „A LÁGER”-

ről beszél, mintha egyetlen egy lett volna.

– A háború után láttam egy filmet – szokta mesélni. – A foglyok tojást sütöttek reggelire. – Ilyenkor a tenyerével a homlokára csap – Tojást! A lágerben!

A láger tehát olyan hely, ahol nem lehet tojást reggelizni.

A láger nem is egy hely, inkább egy állapot. „Lágerem volt” – szokta mondani. Ettől más, mint mi. Nekünk bárányhimlőnk és rubeólánk volt. És amikor Simon leesett a fáról, agyrázkódása volt, és hetekig kellett feküdnie. De lágerünk nem volt.

Sokszor egyszerűen nem használja a múlt időt. „Lágerem van” – mondja, mintha semmi sem változott volna azóta. És tényleg, semmi sem változott. Ott van rajta a láger, főleg az arcán. Nem annyira az orrán vagy a fülein – bár ezek tényleg elég nagyok –, hanem a szemeiben.

Egyszer láttam egy farkast az állatkertben, neki is olyanok voltak a szemei. Fel s alá rohangált a ketrecben, ide-oda, ide-oda, a rácshoz és vissza. Hosszan bámultam a rácson keresztül.

Rémülten keresni kezdtem Simont és Maxot. A majomszikla körüli korláton lógtak, a kavicsot dobáló cerkófmajmon röhögtek.

– Gyertek a farkashoz! – könyörgötem, de az nem érdekelte őket. Amikor sírni kezdtem, Max kelleetlenül lemaszott és velem jött.

– Na, mi van ezzel? – kérdezte unottan a farkas ketrecénél.

– Láger – zokogtam. Max bebámult a ketrecbe.

– Lehetetlen – mondta – farkasokat nem visznek lágerbe. Aztán kézen fogva elrángatott. Vissza kellett mennem a majmokhoz.

Otthon, kisírt szemeimet látva Anya megkérdezte, hogy mi szomorított el. Max a vállát vonogatta:

– Még túl kicsi az állatkerthez.

ZEILAPPELL

Nemcsak az arcán, hanem az ujjaiában is ott a Láger. Idegesen szokott dobolni az asztalon meg a székkarfán.

És a lábaiában is ott van. Az éjszaka közepén a Papa lábai kicsusszannak az ágyból, leviszik a lépcsőn, keresztüllépkednek vele az előszobán. Messziről

hallani, ahogy az ajtókat nyitogatja. Hiba, nem tud megnyugodni.

– Tegnap éjszaka megint portyázni voltál? – kérdezi anya másnap, a reggelinél. Papa csak bólogat.

– Efraim, Efraim! – mondja, és átöleli.

Van, hogy az éjszakai portyázásra felbredünk. Ilyenkor pizsamában mi is lemegyünk, hogy vele legyünk. Mi a díványon ülünk, ő meg körbe-körbe jár-kál. Amikor anya lejön, akkor megáll.

– Nem hagylak benneteket aludni – dühös. Anya a szemét dörzsöli és sóhajt.

– Semmi baj. Az a fő, hogy életben vagy. Még az sem zavarna, ha egész éjjel a tetőn táncolnál.

Papa átöleli. Anya a homlokát a Papa ornyerge feletti mélyedésbe szorítja. A két arc úgy illeszkedik, mint egy puzzle darabkái.

Egyik éjjel Simon és én lábdobogásra ébredtünk. Lementünk, hogy megnézzük, mi történik. Lent égett a lámpa. A hideg linóleumon állva hunyorogtunk a fénytől. A nagy hálószoba ajtaja nyitva volt. Papa az ágy mellett, a földön feküdt. A szemöldökéből csorgott a vér. Anya és Max mellette térdeltek.

– Fogd a másik karját, különben megint nekiesik az ajtónak.

Talpra állították. Ebben a pillanatban vigyázza vágta magát, és tisztelgett.

– Sapkát le! – suttogetta németül. Karját leengedi, majd megint összerándul.

– Sapkát fel!

Véresek voltak az ujjai.

SZÉP

Max egy pocsolóyából ivott. A sárban feküdt, és szívószállal szürcsölte a barana lét.

– Milyen? – kérdeztük türelmetlenül. Nem felelt. Behunytt szemmel, nagy odaadással tovább ivott.

– Te disznó! – hallottuk ekkor anya hangját. – Beteg akarsz lenni?

Be kellett menni Simonnak és nekem is, pedig mi még meg sem tudtuk kóstolni.

Éjszaka Max rosszul lett. Hasára szorította a két kezét és suttogett:

– Biztos férget nyeltem. Érzem, ahogy a hasamban tekeregne!

A sáros víztől nem lehet légert kapni. Attól sem, ha kabát nélkül játszol az udvaron, vagy ha sohasem mosol kezet.

Nem tudom, hogy a Papa hogyan és miért kapott légert. Lehet, hogy azért, mert ő egészen máslymen, mint a legtöbb ember, akit ismerek. Igen, ő más. És Anya is máslymen. És mivel ők ketten máslymenek, ezért Max, Simon meg én is máslymenek vagyunk, mint a többi gyerek. Otthon ezt nem lehet észrevenni, csak az iskolában.

– Egy ember repül az égen! – a Tanárnő mosolyogva a rajzom fölé hajolt.

– Nem repül, felakasztották. Tessék megnézni, már halott. Kék a nyelve. A foglyoknak pedig büntetésből végig kell nézniük. A papám is ott van. Ő az a nagyfűlű.

– Szép – mondja.

– Dehogy szép! A foglyok éheznek, és most még később kapják meg a leve-süket.

De a Tanárnő már tovább lépett a következő padhoz, és tapsikolva felkiált:

– Két tündér a gombán. Ez igazán gyönyörű!

Dühömben összefirkáltam és kidobtam a rajzomat. Mi a szép ezekben a tündérekben!? Rajzoltam egy csomót: ötöt a hóba, és egyet az őrtoronyba.

ROKKANTAK

Max egy széken ült a frizsider előtt. Az ajtaja tárva nyitva, Max zoknija a konyhakövön szanaszét.

– Mit csinálsz? – kérdeztük, de ő elzavar minket:

– Hagyjatok békén, kísérletezem.

– A meztelen lábad bent van a jég-szekrénybe – kiált fel Simon. Max bólogat:

– Kíváncsi vagyok, milyen, ha megfagy.

A frizsider kis lámpája világított. Kíváncsian bekukkantottunk. Ott voltak Max negyvenes lábai, az eidámisajt és a margarinok tetején.

– Még nem fehérek – mondta Simon. Max odébb lökdösött bennünket.

– Nem fehérek lesznek, hanem el kell hogy kéküljenek.

– Vedd ki! – könyörgött Simon. – Most már bármely pillanatban leeshetnek, és akkor soha többé nem fogsz tudni görkorcsolyázni.

Max összerezzen:

– A görkorcsolya dedósoknak való!

– Na és a járás? Az is dedós dolog? Azt hittem, felfedező akarsz lenni!

– Már nem. Most már inkább közējük akarok tartozni. És csak az tartozhat közējük, aki félig éhen halt, vagy tífu-sza volt. Esetleg a gázkamra is jó.

Max haragosan nézett ránk. Simon fel akarta vidítani, ezért megkérdezte, hogy mióta csinálja.

– Már tizenhat perce, és még egy cseppet sem merev, és nem is fog sike-rülni, ha itt lógtok a nyakamon!

Max kivette a jobb majd a bal lábát a frizsiderből és becsapta az ajtót. A tejes palackok összekoccantak.

Simon Max lábát vizsgálta:

– Egyáltalán nem merevek, csak ned-vesek. Lehet, hogy tüdőgyulladást kapsz!

– A tüdőgyulladás kevés, de kezdet-nek nem rossz. Annak is örülnék.

– Bolond vagy! – ordította Simon könnyes szemmel.

– Ebben a házban mindenki bolond! – mondta Max, miután jól pofonvágtá Simon.

– Ez nem igaz – szípo-gta Simon.

– És a Papa a legbolondabb! – foly-tatta nevetve Max. – Mire jó egy ilyen apa? Ha Anya egy paraszthoz ment vol-na feleségül, akkor most lovaink, meg teheneink lennének.

Max kinyitotta a hátsó ajtót, mezítláb végigment a kavicsos úton, ki a kertbe. Mi csak bámultuk, amíg el nem tűnt a szemünk elől. Simon megszólalt:

– Megint jár a szája! Még fejni sem tud. Te talán meg tudsz fejni egy tehe-net?

Csak a fejemet ráztam.

– És még te is itt vagy! A láger még-is jobb a teheneknél.

KÉRDÉSEK

– Ha van Isten – kérdezte Max – ak-kor miért nem tett semmit?

Papa éppen befejezte az evést, és ci-garettára gyújtott.

– Mire gondolsz? – kérdezett vissza, az orrán fújva ki a füstkarikákat.

– Leállíthatta volna a vonatokat, nem? Vagy egyetlen kézmozdulattal le-dönthette volna a lágert? Miért nem se-gített?

– Isten nem holmi mindenes – vála-szolt Papa mosolyogva. – Képzeld, mi lenne, ha folyton a kívánságainkkal len-ne elfoglalva. Rettenetes összevissza-ság támadna.

– Nem vagy rá dühös?

– Néha előfordul.

– Még hiszel Istenben?

– Így is lehet mondani.

– Szerintem ez baromság! – robbant ki Maxból élesen. Papa sóhajtott.

– Nem lehet Istent okolni. Nem Isten ordított *Sieg Heil!*-t, amikor Hitler hata-lomra jutott. Isten nem örült, amikor Európát sárba tiporták. Ezt mind embe-rek csinálták, olyanok, mint te meg én. A vonatokat emberek vezették, a gáz-kamrákat emberek építették. Minden embert Isten teremtett, de az emberek-nek szabad akaratot adott. Mindenki az csinál, amit akar. Azok az emberek pe-dig éppen népirtást akartak.

– Ha Isten teremtette az összes em-bert, akkor Hitlert is ő teremtette! – mondta Max diadalmasan.

– Így van, de Hitler az, aki felelős mindazért, amit tett.

– És Isten hagyja, hogy ilyesmi meg-történjen? Ez igazságtalan!

– Senki sem mondta, hogy ez igazsá-gos. Ha igazságos világot akarsz, akkor keresned kell egy másikat.

Max pislogott.

– Tehát egy olyan nyavalyás Istenben hiszel, aki szemöldökét sem ráncolja, amikor mindenkit kiirtanak?

– Nincs más lehetőség. Még mindig jobb egy érthetetlen Isten, mint az, hogy nincs Isten. El kell viselni, jóban, rosszban.

– Ez neked pont megfelel. De hagyjál engem békét a hülye légertörténeid-del! Az nagyon is jó volt neked!

Papa fenyegetően felemelte a kezét, az edények fölé.

– Nem szeretem ezt a hangot!

– Nem? És akkor mi van? Mit fogsz velem csinálni?

– Maradj nyugton, Max – szólt közbe Anya és gyorsan felállt.

– Miért nem versz most meg? – ordí-totta Max. – Mint egy SS legény.

Anya felrángigálta a székéből, az ajtó felé lökdöste.

– Miért nem rúgsz agyon? – üvöltöt-te még Anya válla felett.

Simon a karomba csípett, próbálta nem elsírni magát. Papa kapkodva vet-te a levegőt. Anya a vállára tette a kezét.

– Gyere, Efraim!

De Papa lerázta magáról, és az arcát dörzsölte.

– Mi a francot akartok tőlem?! Elég nehéz ez már önmagában is.

AZ ALSÓNADRÁG

Papa mesélt. „Sok fényképen láthat-játok a csíkos pizsamás lágerfoglyokat, de a háború vége felé már csak a kivé-telezettek viseltek ilyet. Némely ba-rakk-parancsnok büszkélkedhetett vele. A többiek ócska rongyai még a tél hide-gétől sem védtek.

Nem volt cipőnk. Eleinte fadarabo-kon, később mezítláb jártunk. Meg kellett volna bennünket is patkolni, mint a lovakat, ez lett volna a legpraktikusabb. Egy darabig a *kábelkommandó* tagja voltam, ez egy külső munkára járó cso-port volt. Régi kábelekből kellett kihú-zkodnunk a rézdrótot, amit azután újra felhasználtak. A drótot könnyen el lehe-tett lopni. A barakkban aztán vékony szálakra szétszedtük. Ha pedig néhány rongydarabot is sikerült valahogy sze-rezni, akkor a rongyokat össze lehetett tűzni a dróttal. Türe legalább nem volt szükség. Sok türelem kellett ehhez, de így tudtunk magunknak zoknit csinálni.

Fehérneműnk egyáltalán nem volt. Amikor a lágerbe érkeztem, a saját alsó-nadrágomat viseltem. Hol a színén, hol a visszáján hordtam, míg meg nem kemé-nyedett a mocsoktól. Időnként a hóban ki tudtam mosni. Végül aztán szétmállott.”

– Pucér fenékkal jártatok, mint a ba-lett-táncosok? – kérdezte Simon.

– A balett-táncosok nem pucérok, ha-nem szoros alsót viselnek – üvöltött rá Max, amitől Simon sírva fakadt.

Papa folytatta:

„Egyszer az a hír járta, hogy új alsó-gatyát kapunk. Egy szót sem hittem az egészből, de tévedtem. Egyik reggel, a sorakozó után a *Bekleidungskammer*-be, a ruharaktárba vezényeltek bennünket, ahol mindenki kapott egy gatyát. Nem is akármilyet! Barna papírzacskók vol-tak, két lyukkal az alján, a lábaknak. A tetején zsinag volt, hogy megköthessük a derekunkon. Hasznavehetetlen vacak-ság volt, néhány órán belül mindegyik a szemétre került, már csak azért is, mivel a hasmenéstől mindnyája állandóan fü-lig mocsokosok voltunk.

– Hogy bírtad ki alsónadrág nélkül? – kérdezte Simon gyászos hangon, kön-nyes szemét törülgetve.

Anya megsimogatta és kérdően nézett a Papára. Ő felpattant, járkálni kezdett.

„Egy pillanat, valamit elfelejtettem elmondani. Mindenki ilyen gatyát ka-

pott rajtam kívül. Éppen akkor fogyott el, amikor rám került a sor. Most már emlékszem! A többiek már a kapott papírgatyát húzkodták magukra a hóban, de nekem semmi sem jutott. Ekkor megjelent a lágerparancsnok-helyettes, maga a Lagerführer. A fejét csóválta.

– Lehetetlen! Ennek a szerencsétlennek jár egy gatyá, és, a francba, meg is fogja azt kapni, még akkor is, ha az egész lágert fel kell forgatni!

– De üres a doboz – felelte a raktáros.

– Micsoda! Azt akarja mondani, hogy a Harmadik Birodalomban nincs több alsógatyá?

A lagerführer kezei eltűntek a dobozban. Kotorászni kezdett, és csodák-csodája: előhúzott egy alsónadrágot. Ráadásul ez egyáltalán nem hasonlított a papírgatyákra. Kék színű volt, bársonyból készült, és térdig ért. A slicc elefántcsont-gombocskái kicsinyke német sasokat mintáztak.”

– Tényleg, igazán? – kérdezte Simon. Papa bólogatott.

„Ez egy elnyűhetetlen alsó volt, első osztályú darab. És ez még nem minden! Eltelt egy hét, és a gatyá beszélni kezdett. Ha jól emlékszem, ez akkor történt, amikor egy erdőben dolgozó csoportba osztottak. Gödröt kellett ásniuk, a talaj át volt fagyva, és az ásóm nyele kettétört. Amikor az örök észrevették, félholtra rugdosztak. Mintha ennek bármi értelme lett volna. A munkát a törött lapáttal kellett folytatnom, és ekkor hirtelen megszólított.”

– Mit mondott? – kérdeztem.

„Németül beszélt, most nincs kedvem mindent lefordítani. Azt azonban elárulom, hogy Heinrichnek hívták és korábban Adolf Hitler alsógatyája volt. Éveken át a segge lyukán keresztül nézte Adolfot, és a legbizalmasabb államtitkokat is ismerte. Egy napon aztán őt is letartóztatták, és lágerbe hurcolták, mert túl sokat tudott.”

– Beszélő gatyá nem is létezik! – vágott közbe Simon. Papa tehetetlenül széttárta kezeit.

„Maga Heinrich sem akarta elhinni! Korábban sosem próbált beszélni, ez addig eszébe sem jutott. De miután felfedezte, hogy tud beszélni, nem lehetett többé elhallgattatni. Hogy mennyit beszélgettünk mi ketten! A náci rohadékok voltak, na de az alsógatyáik?! Ezekről többé egy rossz szót sem akartok hallani!”

– És mi történt azután Heinrichhel?
„A háború végére olyan sovány lettem, hogy a gatyá lecsúszott a bokámig. Egy napon felkapta a szél és felrepítette az égbe.

– Heinrich, gyere vissza! – kiabáltam utána.

– Itt fent maradok – válaszolta –, innen fentről oly gyönyörű a kilátás!

– Mit látsz?

– Mindent! Egész Európát. Meg a jövőt. Kenyeret az asztalon, meg azt a fekete copfos lányt, akiről beszélteél. És gyerekeket, igen, gyerekeket is látok!

– Hányat? – kiabáltam, de már nem hallottam Heinrich választát. Csak egy apró pont maradt belőle, mint a sárkányból, melynek elszakadt a zsinege.

Simon továbbra is hitetlenkedett.

– A ruhák nem beszélnek – mondta vetkőzés közben. Max, akinek csak jóval később kell lefeküdnie, az ajtónak támaszkodva megszólalt:

– Miért is ne? Örültebb dolgok is történtek a lágerben, például elgázosították az embereket.

Simon megvonta a vállát:

– Naná, hogy a lágerben elgázosították az embereket, hisz arra találták ki, nem?

WILLI

Nellie a végén mindig lenéz a két lába között. Szentül hiszi, hogy egy krokodil ólálkodik a vízben, arra várva, hogy beleharaphasson. A krokodiloktól nem félek, csak a kukacoktól. A legeslegjobban azonban Willi Hammertől félek.

Papa mesélt. „Willi kápó volt. Ha leírnánk, mi mindent követett el, a lapokkal legalább kétszer kitapátázhatnánk a szobát. Egy német gazember volt, akinek a gyengék bántalmazása volt a specialitása, de jól értett mindenféle közönséges erőszakhoz és a gyilkossághoz is. Ötven körüli lehetett, kopasz, alacsony homlokú és kancsal volt. Egy kancsal őseber. Egyik kezében mindig ott volt a lánc, a végén egy pingponglabda-méretű golyóval. Ezzel rendszeresen véletlenszerűen leütötte valamelyik foglyot, akit aztán halálra vert.

Voltak – mindig akadnak ilyenek – akik benyalták nála magukat. Ezeket arra kényszerítette, hogy lopjanak neki, és hogy vele aludjanak. Emlékszem egy orosz fiúra, aki a zöldségkertben dol-

gozott, és paradicsomot lopott neki. Egy egész hónapig ő volt a kedvence, Willi csak 'Édesem'-nek szólította. Egy éjszaka azután meghallottuk a fiú halálra vált ordítását:

– Kérlek, ne küldj a gázkamrába!

– Mit képzelsz rólam – válaszolta Willi – a gázkamra túlságosan személytelen. Édesem, te olyan fontos vagy nekem, hogy saját kezemmel fogok végezni veled.

Ez az ember a legalacsonyabb rendű élőlények közé tartozott, a mérges galóca közeli rokona volt. Csak az ilyen söpredék boldogult a lágerben. Mi, a többiek, teljesen ki voltunk szolgáltatva az ilyen féregnek. Willi minden korábbi sérelmét, hibáját, vétkeit és tévedését rajtunk verte le. Senki sem bánt úgy veünk, mint ez a Willi Hammer.

Engem kipécézett magának.

– Te érdekelsz engem! – kezdte.

Hogy mit jelentett ez a gyakorlatban? Minden este, munka után kiválasztott, odébb vitt és összevert. A golyós láncot nem használta, pusztá ököllel vert. Eljönni tőle, felért egy dicsérettel, már-már a szeretet megnyilvánulása volt.

Más foglyokat is vert, voltak, akiket azonnal a Teremtőhöz küldött, de engem művészi kifinomultsággal ütleget. Célirányosan, minden alkalommal a legsebezhetőbb pontokra célzott. Ha a földre kerültem, szünetet tartott. Ilyenkor cigarettára gyújtott vagy a körmeit pucolta, amíg össze nem szedtem magam, és újra érdemes lettem a figyelmére. Én meg sem nyikkantam. Ösztönösen megsejtetem, hogy amint meghallja a hangom, többé nem leszek érdekes és agyonver.

Kezdetben, hogy uralkodni tudjak magamon, véresre haraptam az ajkaimat. Később már könnyebben ment. Megvettem Willit. Igaz, hogy bántott, de még a fájdalomnak is van határa. Főlebe kerekedtem. Ezért gyűlölt, ezért ütleget, és ezért ragaszkodott hozzám. Hová jutott volna nélkülem? Én lettem az élete értelme. Legalább annyira függött tőlem, mint én tőle.”

Papa a kezeit nézte és megrázta a fejét.

– A végén persze ő győzött.

– Hogyan? – kérdeztem Simonnal szinte egyszerre. Nem kaptunk választ. Papa már csak annyit mondott:

– Féreg. Szemét féreg.

A félholtak feltámasztása

A Groó Diana Csoda *Krakkóban* című filmjéről szóló egyik kritikában a szerző azt írja, hogy a film végén azon is töprengenie kellett, „mi is a film vágyott csodája. Hogy feltámadjon a gyerekkori nagymama? Nem elég, hogy a mesei csodarabbi feltámadt, most épp őt kérik egy újabb csoda elővárásolására... vajon milyen mesefordulatra várnak és várunk még?”

A film esztétikai értékeit és hiányosságait részletesen elemzik az arra hívottak, ám a mű egészének jelentése, jelensége és jelentősége részben eltér attól, amit a legtöbb kritika felfedez benne. A bírálat legitim, ám a megértéshez több ismeretre és nagyobb együttérzésre volna szükség. A kritikus kérdésére mindenesetre válaszolva: nem kevesebbre várnak a film szereplői, és várunk mi, nézők, mint a holtak és félholtak feltámasztására.

Fiatalkorú sárga restaurátornő érkezik Krakkóba, hogy egy csodarabbi sírját felújítsa. Egy antikváriumban összefut a fiúval, akivel gyerekkorában Pesten, nagyapja antikváriumában találkoztak utójára, ám erre egyikük sem emlékszik. A lány egy régi héber könyvet cipel, ami a munkájához kell. A mű nemcsak a rabbi sírjának ábráit tartalmazza, de a legenda szerint a holtak feltámasztásához szükséges tudás foglalta, melyről a rabbi híres volt. A fiú ellopja a főlíánst, melynek néhány lapját évek óta őrizgeti, majd beilleszti a lapokat a lány könyvébe, hogy így teljes legyen a rabbinikus mű, és megelevenedhessenek a holtak. Kergetik egymást, ismerkednek. *Nanzi Grünwald hosen scheisser* – idézik fel közös emlékként a húsz éve hallott mondókát. Kalandos történetek után (a fiú képzeletében?) Krakkóban megjelenik a rabbi, s a hanu-

kai pörgettyű öntése és a játék nyomán megjelenik a nagymama is. Nún, gimel, hé, sin – áll a négy betű a trendeli négy oldalán. *Nész gádol hájá sám*: nagy csoda volt ott – mármint Jeruzsálemben, a Templom újrászentelésekor, amikor egy kancsó olaj nyolc napig égett, s aminek emlékére ünnepezzük a hanukát. Nagy csoda persze a nagyfi megjelenése is: a hanukai pörgettyű csodája s az emlékezés: visszatérés a gyerekkor édenébe.

A magányos, zárkózott, könyveket bújjó fiú megnyílik a nyughatatlan, sodródó lánynak. Beleszeret, ám a lány elmenekül az érzelem, s a számára vállalhatatlannak tűnő kapcsolat elől. Míg a fiú a könyv, saját képzelete, illetve a megidézett rabbi segítsége által képes kapcsolatba lépni halott nagyanyjával, a lány a vonaton hazafelé, kezében a fiú gyerekkori trendelijével meggondolja magát, és visszatér hozzá.

A lapok helyükre kerülnek a könyvben, a könyvet olvassák, a hagyományt életre keltik, s a hagyomány pusztán ezáltal életre kel: a holtak szelleme felidéztek. A félholt élők (túlélők utódai), kibújva kimondatlan (kimondhatatlan?) gyászuk, érzelmi csigaházuk rájuk kövesedett magányából – sorsukból –, képesek talán, akár a lapok a könyvbe, egymás életébe illeszkedni, netán apává és anyává lenni, ha már az igazi családot, folytonosságot számukra csak a zsidóságot közvetítő nagyszüleik jelentették. Ahogy hiányérzetükkel, emlékeik-

kel, múltjukkal – végső fokon önmagukkal – emlékezésük, gyászuk és a hagyomány által kapcsolatba léptek, egymáshoz fűződő viszonyuk lehetősége és jövőjük esélye is feltárul előttük. Halálközeli foglalatosságukból és az önfeledés tetszhalott állapotából visszatérhetnek az élők közösségébe.

Ebben a filmben nem beszélnek a vészszakorról, talán a zsidó szó sem hangzik el. A zsidóság szerves része a szereplők életének, a poszt-holokauszt létélmény pedig összefüggő motívumokban feltámuló háttere a történetnek. (A temető mint a felmenőkkel a hagyomány által létesített kapcsolat színhelye és eszköze, már a *Córeszben*, a rendezőnő egész estés dokumentumfilmjében is helyet kapott.)

A holokauszt utáni zsidó létről, különösen a második, harmadik nemzedék traumáiról és útkereséséről kevés hazai műalkotás született. Hiányzott, és sokak számára talán még ma is hiányzik hozzá a perspektíva, és a zsidóként megélt élményekre való reflektálás képessége, ami a zsidó nézőpont vállalását tenné szükségessé. Írók, művészek, különös tekintettel a vészszakor után született alkotókra, gyakorta úgy érzik, hogy ha engednek univerzalista világnézetükből, az „általános emberiből” a partikuláris zsidó identitás illetve nézőpont javára, nemcsak művük integritása sínyle meg, hanem ők maguk is kevesebbek lesznek. Holott mindannyian valamilyen etnikai, vallási közösségből származunk, és bármennyi szenvedést hordozunk is történelmünk folytán, korántsem az a gyógyulás útja, ha megpróbálunk kivetközni mivoltunkból, és úgy teszünk, mintha származásunk afféle kinőhető gyermekbetegség lenne, melyet az attól való távolodás orvosol. A zsidóságot illetően mindez az asszimiláció és a holokauszt utóhatásának következménye, ami a zsidóságot kizárólag negatívumokkal azonosítja. Művészként kifejezetten hasznos számot vetni a személyest befolyásoló kollektív élményekkel, noha természetesen nem ez az egyetlen forrása az alkotásnak. Groó Diana mindenesetre vállalja önmagát. Érzékeny identitásfilmet készített, aminek történetvezetését, dramaturgiai buktatóit, alakításait lehet bírálni, de e mivoltában úttörő vállalkozás – illesse ezért értő figyelem és elismerés.

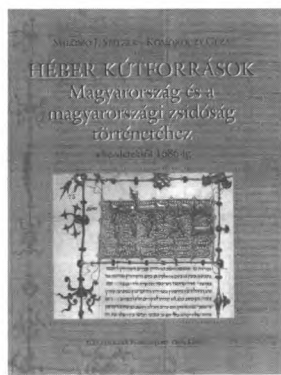
Szántó T. Gábor

Szép magyar könyv, sok héber betűvel

Az utóbbi években megjelent művek közül külső formájában is talán legszebb, tartalmában figyelemreméltóan gazdag, nagy ívű munkával ajándékozott meg minket a két szerző, Shlomo J. Spitzer és Komoróczy Géza, s válogatott csapatuk, a kiadók – MTA Judaisztika Kutatócsoport és Osiris – jóvoltából.

Az alpmunka az 1881-ben Kohn Sámuel rabbi történetíró *Héber kútforrások és adatok Magyarország történetéhez* című, nagy jelentőségű műve, amely 31 tételben mintegy 50 szöveget tartalmazott. Kohn Sámuel Magyarország megnevezését kutatta a legrégebbi levelekben, rabbik írásában, responsáiban, döntvényekben, könyvekben. Megállapította, hogy Magyarországot a legtöbb külföldi zsidó tollforgató Hágár-országnak nevezte.

A jeles szerzőpáros a Kohn Sámuel iránti tiszteletből meghagyta a *Héber kútforrások* címet. Az új könyv vállalásának megfelelően továbbmegy, 195 tételt és 402 szöveget tartalmazva ismerteti azon írásokat, amelyek Magyarország történetével és különböző eseményekkel foglalkoznak. Drámai erővel mutatja be a magyarországi zsidóságot ért szenvedéseket és üldözéseket. A dokumentumok alapján a kezdetektől követhetjük nyomon a vallási élet kialakulását, a közösségek megalakulását, fejlődését, gondjaikat, szokásait. Így képet kaphatunk a mindennapok életéről, üzleti vitákról, családi konfliktusokról. Például a házasságok felbomlásának részletes leírása esetleg derűs perceket is szerezhet az olvasónak.

**Héber kútforrások
Magyarország és
a magyarországi
zsidóság történetéhez
a kezdetektől 1686-ig.
MTA Judaisztikai Ku-
tatócsoport-
Osiris Kiadó, 2003;
977 oldal, 6500 Ft**

Az alpmű nem közli az eredeti héber szöveget, csak a fordítást, a most megjelent kötet az eredeti héber és jiddis anyagot is tartalmazza.

Magyarország történetét átfogóan, a maguk módján többen is elbeszélik, pl. Joszippon, az ál-Joszefusz. A szerzőről keveset tudunk, 950 körül élt, fiktív szerzői nevet használt, Joszéf ben Gurion ha Kohén, ez Josephus Flávius héber neve és papi címe. A magyarokat ő említi először a héber írásbeliségben. Ungár és Picnak (besenyők) táboroznak a Danuvinak (Duna) nevezett nagy folyónál. Ávrahám ben Smuél Zakut (1452–1515) legfontosabb művében (Széfer ha Juhászín: Családfák könyve) a magyar királyság kezdetét a 873-as esztendőre teszi. Az előkerült korai sírkövek és leírások a rabbi vagy tanító szót mellőzik. Mert sokáig nem voltak jesivák, ahol komoly Talmud-képzés folyt volna, ezért kérnek tanácsokat a levelekben külföldi szaktekinélyektől. Az első rabbi, akiket említene a leírások (8. tétel) Kalonimosz és egy Sabbetáj nevű kántor voltak. Ők – minden bizonnyal – Itáliából kerültek Esztergomba. Azt azonban nem lehet pontosan tudni, hogy tartósan éltek-e a városban, vagy átutazóban jártak ott. A megörökített esemény szerint rajnoszburgi (Regensburg) kereskedők áruval megrakott szekerekkel érkeztek a városba, s mivel a kocsik kereke eltörött

útközben, a csillagok feljövetele után értek a zsinagógához, ahonnan a szombatot köszöntő gyülekezet már hazafelé indult. Köszönésüket nem fogadták, másnap az imaterembe nem engedték be őket, sőt kemény böjtöt és pénzbüntetést róttak ki rájuk.

A 13. század első felében Jichák ben Mose (könyvének címe után Or Zarua) felkeresett néhány községet, pl. Budát, Esztergomot, mindenütt halachikus kérdéseket intéztek hozzá, mivel – mint írtuk – nem voltak alkalmas emberek, akik ezekre válaszoltak volna. A 31–32. tételben már olvashatunk soproni rabbikról, R. Meirről, R. Merklről, nevükön kívül sokat nem tudunk róluk. Az első magyarországi tudós – tudjuk meg a könyvből –, aki nyomtatott művet hagyott maga után, Ejzik Tirna. A könyv 140 kiadást élt meg. Címe: *Szokások könyve* (Szefer ha-Minhagim). Ezen kívül is sok szó esik a szokásokról, a 93–97. tételekben például. A 16. században önkéntesen vagy kényszerből Szófiába települtek Magyarországról zsidók, és ott közösséget alkottak. A hús vágásánál könnyítések alkalmaztak, a kérdés az volt, hogy a helybeliek átvegyék-e ezt, vagy ragaszkodjanak a saját hagyományaikhoz. *Válasz: az ungarosoknak kell követni a helyi szokásokat, és nem fordítva.* Ugyanez a vélemény a jegyajándékokkal kapcsolatosan. Tanácsolják, hogy a szefárdiak különüljenek el az askenázoiktól.

Visszatérve Ejzik Tirnára (Nagyszombati Izsák), valamikor 1400 körül élt a legenda szerint, a főherceg bele szeretett a tudós gyönyörű lányába, Hannába. A fiatalember a lány kedvéért elhagyta a főúri házat, áttért a zsidó hitre, kitűnő rabbi mellett tanult. Tanulmányait végezve pedig már elvehette szerelmét. Az esküvőn a hercegnő édesanyja is részt vett, de nem ismerte meg a fiát. A dajka azonban egy anyajegyőről ráismert a hercegre. Az egyház

követelte visszatérését eredeti vallására, s amikor ezt megtagadta, megégették. A hercegnő a zsidókon akart bosszút állni, de a fia álmában megjelent és kiengesztelte, így „csak” kiűzte a zsidókat Nagyszombatból. *Lehet, hogy ez a legenda az alapja az 1494-ben valóban megtörtént nagyszombati zsidóégetésnek és kiűzetésnek.* Az 59-es tétel közli a valószínű szemtanú gyászénekét a szomorú eseményről. A városban vérváddal illették a zsidókat. A kínzások hatására néhányan „beismerő vallomást” tettek. A gyűlölködők a Mátyás király halála utáni zavaros helyzetet használták ki, bár az özvegy királynő, Beatrice figyelmeztette a hatóságokat, hogy a zsidó királyi kamara védelme alatt állnak, mégis megindult a bírósági eljárás. Az 1494. év Elul havának 3. napján, augusztus 22-én, 12 férfit és 2 nőt fogtak el, Elul hó 20-án (szeptember 8.) pedig nyilvánosan megégették őket. *A vádlottak megmenekülhettek volna a kivégzéstől, ha a kitérést választják, de ezt mindegyikük megtagadta.*

A gyászének formája, hangulata a Churban, a Szentély pusztulásával kapcsolatos kinotokat (sírámokat) idézi.

Érdekeséget is megfigyelhetünk. A kötet részletesen három nagy pogromot ismertet (a sok „kicsi” mellett), a nagyszombati, a kurucok által a Thököly-felkelés idején elkövetett brodi mészárlást (erről keveset hallottunk eddig), és a Budavári ostromot követő dühödt pogromot. (Szó esik a kötetben az 1529-es bazini máglyahalálról is, több rövidebb leírásban.) A figyelmet érdemlő motívum az, hogy mind a három szerző – a nagyszombati megörökítő Jehosua ben Hájjim, a brodi ismeretlen, és Schulhof Izsák *Budai krónikája* – a Churbánt idéző gyászversek modorában írta énekeit. Azok a szavak, mondatok, gondolatok fordulnak elő bennük, mint Jeremiás siralmaiban, vagy Jehuda ha Levi verseiben. A brodi tragédia leírásánál a refrén: „Jaj nekünk, mert vétkeztünk”, Schulhof *Budai krónikájában* szó szerint idézi Jeremiást: „ho-

gyan lett szajha a hűséges város”. Tehát egyértelműen pusztításnak, Churbánnak tekintik ezeket a tragikus eseményeket. Elgondolkodtunk azon, hogy vajon a 20. századi vészidőszak nem ezt az elnevezést érdemelte volna? Hiszen pusztult ott gyermek, nő, férfi, kultúra, hagyomány, egyszerű, szorgos kezű ember és szellemi óriás. A holokauszt szó görögből, angoltól kreált, bár héber eredetű, az *olá* szóból származik, amely felmenő égő áldozatot jelent. Igen, de az emberáldozat az Örökkévaló számára nem kedves, sőt, ellenkezőleg. Ezek az elégett mártírok legfeljebb az ördögnek voltak vagy lehettek kedves áldozatok. Mondják, hogy a churban kifejezés foglalt, mert a Szentély pusztulását gyászoljuk így. De a kötet is tanú rá, hogy elődeink milyen természetesen egyértelműen a kinot (sírámok) szavaival és jelzőivel regélték el az őket ért csapásokat.

Schulhof Izsákot néhány történész nem érti, miért ír olyan tisztelettel Lipót császárról, amikor nem sokat tett

Vette a lapot? Vegye a lapot!

Vagy fizessen elő –
így olcsóbb és egyszerűbb!

Évi 3900 Ft helyett összesen
3500 Ft-ért tíz alkalommal jut
hozzá a Szombathoz.

Igényeljen csekket telefonon,
vagy e-mailen.

Címünk: 1065 Bp. Révay u. 16.

Telefon 311-6665, 311-9214

E-mail: info@szombat.org

Előfizethet közvetlen

banki átutalással is

a 11709002-20066703 számú

számlaszámon.

a megmentésükért. Valóban, ahányszor a császár nevét leírja, hozzáteszi, „növekedjék a dicsősége”. De nem lehet tudni, hogy ez nem a két-ségbeesett harag kifejezése-e, hangsúly kérdése.

Eddig a könyv. Kb. 800 esztendő áttekintése, a hiteles dokumentumokból építkezve.

Írtuk, hogy a két szerzőt, Shlomo J. Spitzert és Komoróczy Gézát válogatott csapat segítette munkájában. Igyekszünk felsorolni minden munkatársat, hiszen igazság szerint egy ilyen alkotásnál a nyomdászok is megérdemelnék, hogy név szerint említsük őket. Bányai Viktória, Jólesz László, Engel Pál, Kubinyi András, Gyárfás Endre (a versek költője), Pálffy Géza, Komoróczy Szonja Ráchel, Strbik Andrea. Tanácsadók Bertényi Iván, Lea Bornstein Makovetsky, Schmelzer Hermann Imre, Schweitzer József. Közreműködött még Benczik Vera, Frojimovics Kinga, Kónya Judit, Visi Tamás.

Deutsch Gábor

Kérünk 1% esélyt!

Kérjük, nyújtson 2005-ben is
1% esélyt folyóiratunknak,
a Szombatnak.

Ehhez nem kell egyebet
tennie, mint mellékelnie
a nyilatkozatot adó-
bevallásához, amelyben
kijelenti, hogy adója 1%-át
a 18165850-1-42
adószámú szervezetnek
kívánja felajánlani.

E kis fáradsággal
hozzájárulhat lapunk további
megjelenéséhez.

Segítségét előre is köszönjük!

Közmagyar Kozmoszgyúró babilóniai kalendárium

II. Február (első fele: SVÁT) Teve (Gimmel) (3-as) Vízöntő (fényoldal)

Milyen sokat segíthet egy-egy szimbólum! Ción héberül jelet, kijelöltet jelent. Kérdés, hogy tudunk-e bármiről – és főleg a Lét Uráról – bármit jelek, szimbólumok nélkül. „Teve van egy-púpú, van kétpúpú... és több!” Mert a harmadik betű a teve, a gimmel. A hármas szám. A teve a hátán hordja az élelmét, vagyis önellátó, érett.

Ajándék. Gyümölcs.

A tevéről elnevezett hármas, a gimmel betű, az ékírásos sorban a tisztánlátás és az érettség helye a világméretű őslény szemével nézve.

„A teve...” Az érett értelem azt súgja, „egyedül is jó”. Lehetetlenség, hogy az ember egy másik lény utáni vágyakozással töltse az életét, vagy hogy egy másik lény nélkül ne bírja vidáman élvezni az életet. A magányba csak az hal bele, aki úgy dönt, hogy az életet nem lehet szeretni. Lehet.

Aki kapcsolatokra szokik rá, ugyanolyan addiktá, függővé válhat, mint az alkohol szerelmese. A leszokáshoz meg kell érteni, hogy értékem végtelen – csodakincs vagyok –, függetlenül attól, hogy más szeret-e, vagy sem. Kellemes dolog szeretetet, egyetértést kapni – de megvagyunk nélküle, nem követelhetjük ki a sorstól. Ha megtanuljuk ellensúlyozni a gyerekkorunkban (az elkerülhetetlen csalódások által) belénk rögzült „nem vagyok rendben” üzenetet, s elkezdjük önfegyelmel kiépíteni öntiszteletünket, előbb-utóbb kellemesebb kapcsolataink lesznek majd. Jobb, ha leszokunk az önlebecsülésből eredő tökéletességmániáról, ami által magunkban is, másokban is korholista módon mindig a hibákat vesszük csak észre. Ráadásul önértékelésünk legyen mindentől független, hogy ne függjünk mások véleményétől, elfogadásától. Erre valók a vallásos jelképek, legendák – hogy az abszolút értékre emlékeztessenek. A tibeti láma, Milarepa azt írja: „Rászok-

tam, hogy egyként szemlélem az életet és a halált, s feledem félni a születést és a halált.” Krisna pedig azt mondja: „Ki az érzéki világból úgy vonja vissza vágyait, mint teknős a fejét, lábát – bölcsés az csillapult csupán. Ki érzékei tárgyán csügg, kísértés ejti foglyul azt, vágy követi a kísértést, a vágyat indulat, harag... De ki szenvtelenül néz át a világ tüneményein, legyőzve önmagát mindig, végül nyugalomra lel.”

Adjunk még több elismerést magunknak és másoknak. Ószintétlenül is kellemesebb átok helyett áldani, irigykedés helyett adni. A kutya ugat, a tevekara-ván mosolyog. Ahogy a karaván imája mondja: „Kegyelmezz, istenünk, a halál

áll a hátunk mögött! Kegyelmezz, istenünk, nincs itt nővérünk, s váratlanul közeleg a halál! Bocsáss meg, istenünk!” Ki nevezze el először az állatokat – kérdezte Számáéltól Isten –, te, vagy az ember? Majd én! felelte Számáéltól, hiszen idősebb és bölcsőbb vagyok. Isten ekkor ökröt mutatott neki: „Mi ennek a neve?” Számáéltól hallgatott. Talán kuru? Nem, nem, mondta az Úr, és Ádámhoz fordult, de mindig olyan szavakkal, hogy az ember értse, mit kell visszhangoznia: „Örök neve az lesz, amit most adsz neki!” Ádám pedig azt mondta: „Ööö... ökör?” Ez az! Aztán tevét mutatott neki: „Tevén eléd e lényt, talán te néven nevezed?” Ádám habozott: „Te... vén...” Igen! Így hívják!

Ezek után Isten megmutatta Ádámnak ivadékai nevét is, egészen Dávid királyig és utódaiig, egészen a Messiásig.

S most, amikor önépítő lépésben a Felső Erőt kéne kérnem, vegye át terheim egy részét – mert úgy kell nekem ez, mint púp a hátamra –, látom, hogy nem

bírok hinni... Bár a zsoltár vigasztal: „Istenem, óvd meg nyelvemet a rossztól, ajkamat a hamis beszédétől...” S folytatták, sok millió visszhangzóval együtt, reggel, este, Dávid óta a kilencvenedik nemzedékben: „Lelkem maradjon nyugton, ha átkoznak is, legyen lelkem olyan, mint a por, mindenki előtt!”

**FEBRUÁR második fele
(újhold után, ÁDÁR hava)
Ajtó (Dalet) (4-es) Vízöntő
(árnyoldal)**

A Dalet, a Négyes, ajtót is jelent. Hány ajtón megyünk keresztül...

Ez az ajtó a kedvesség ajtaja. A kedvesség a Jóteremtő, a Létszínáló legfontosabb utánezandó tulajdonsága. Nem véletlen, hogy Jichák (Izsák) ősapja neve – Jákób-Izrael atyja – Nevetést jelent. Ő még a gonoszokhoz is kedves, lám „virulnak”. Ez a legfőbb erény ötezer éve, kezdve Ádámtól, s a tíz nemzedékkel későbbi Nőéig (aki az állatokkal volt kedves), majd tíz nemzedékkel később Ábrahámgig (i. e. 1900), aki milyen kedvesen fogadta az angyalokat, s megmentette Lótot. Hét nemzedékkel később, szépunokájánál, Mózesnél látjuk megint, hogyan tereli a népet a pusztában kedve-

sen (meg is kapta büntetését, amiért ráütött a sziklára, jött volna víz amúgy is).

Még hét nemzedék, és már Dávidnál vagyunk, a fő felkent idólnál. De ne feledjük, mindenkit felkent (héberül másááh, görögül krisztein) a pap, aki bevalóttá bűnét (Móz III 14.28)... A zsoltárrokban azt írja Dávid (37,5): „Hagyjad az Úrra a te utadat és bízzál benne, majd ő teljesíti... Csillapodjál le az Úrban és várjad őt: ne bosszankodjál arra, aki szerencsés, se arra, aki álnok tanácsokat követ. Szűnj meg a haragtól, hagyd el a heveskedést, ne bosszankodjál, csak rosszra vinne!”

Mintha a dél-afrikai Maliban lakó ibók nem a 22 gla-gla jelből teremtett világban hinnének, mintha a regösök nem „melegítő” remegést jelentő szóval neveznék meg magukat. Mintha az aztékok Tloke Nauke-ja, vagy a khmerek Ublej U nonghtauja nem szintén a teremtő kreatív realitásra utalna. És tényleg Dávid leszármazottai a talmudi mesterek, Szandelár és Háj gáon s a köztük lévő (II–X. sz.-ig következő) nemzedékek? Hogy Rási a Szandelár rabbi utóda lenne a XI. században? S az ő utó dai a frankhoni Troyes, vagyis Treves nevű – ma Dreyfuss – család, akinek egyik, Klauber családnévű lánya a prágai Löw

rabbi, a Maharal mamája lett volna? Akinek egy rokona ismerte a zsidókiüző Aragóniai Ferdinánd királyt, akinek a mamája zsidó volt (Juana Henriquez). Olyanok, mint Krisna, Visnu, Siva utó dai, leszármazott hercegei... Állítólag a „gólem” szó burkot jelent, s a dávidi lélek „burkára” utal, hogy a Maharal néma „gólemet készített” agyagból. Ferdinánd királyt pedig agyaggal kente be Ludovico lazaretto rabbi, és száján át lehelte bele szent lelket. A hinduk, akik a „visszhangzó” jelentésű Hoduból (héberül ez India neve), az Ábrahám „túlnani” apja szülőföldjéről jönnek, risiket, félisteni magasságban létező bölcseket tisztelnek hasonlóképpen... Krisna mondotta: „Ki minden lényt barátjának, világok atyjának tekint, s áldozata, vezeklése tudójának, békére jut.”

A negyedik ajtó az önbecsülésben: a leltár készítése jó és rossz tetteinkről – hogy helyes arányokban lásuk végre magunkat, s leálljunk az indokolatlan, gyerekkori önlebecsülés, korholás visszahangzásával. Hiszen, ahogy az imakönyvben lapozó zsidó Habsburg-ősök szövege mondja: „Mit panaszkodhatunk? Inkább vizsgáljuk meg viselkedésünket és térjünk meg Hozzád, Uram!”

Summary

Gábor T. Szántó, our editor-in-chief, participated in the annual Limmud conference on Jewish culture in London. Commenting on the event, Szántó notes that “in addition to the professional organisation and the rich tapestry of the most diverse views, what most impressed me as a Hungarian Jewish observer was that Jewry gave the impression of being a many-faceted, flourishing, free and democratic culture.”

The Federation of Jewish Communities in Hungary (MAZSIHISZ), Hungarian Jewry’s official organisation, is undergoing a slow transformation: recently, the Neolog (Conservative) rabbinical body wrote an open letter to the leadership of the Federation in MAZSIHISZ’s official paper, demanding a greater say in religious and cultural matters and more financial support. While the rabbinical leadership’s attempts to define itself vis à vis the secular leadership is applaudable, it is to be regretted that their demands do not go beyond asking for a greater slice of authority and funds, and that there is no trace of a vision for the future.

Our media review focuses on the articles concerning the Middle Eastern situation. The right-wing daily, *Magyar Nemzet* stands out by its highly biased reporting, part of which includes repeating the rumours published in various Arab journals without any critique: “According to Arab press, the US military in Iraq is harvesting and selling human organs. According to the Middle Eastern media, this secret practice was noticed by their European allies, who reported to their high command, but were instructed to keep silent on the matter.” Stories of this type are published as “reportage” in the single right-wing Hungarian daily.

In an interview with **Viktor Karády**, the renowned sociologist and historian living in Paris, author of countless studies on Hungarian Jewry, Karády wryly notes that “we must give up the

illusion that history is synonymous with progress and that the world is proceeding towards some sort of final peace and harmony. This was the utopia of Enlightenment, the ideological source of Socialism and a spate of other universal salvation ideologies. Unfortunately, history has nothing to do with redemption.”

In his commentary on Mahmoud Abbas’ election as Palestinian president, László Seres notes that “similarly to his predecessor who regarded terrorism as a strategic and not as a moral problem, the new Palestinian president will be judged by his actions, rather than by his words.”

The Israel Democracy Institute recently conducted a survey on the current state of Israeli Democracy. A shortened Hungarian version of its findings – adopted from the journal *Panim* – is published in this month’s issue.

The first World Congress of “Rabbis and Imams for Peace” discussing topics ranging from co-operation to the Middle Eastern conflict was held with the participation of fifty rabbis and fifty imams in Brussels in early January. Our comment “It yet remains to be seen, however, how soon the spirit of the declaration on peace will filter down to the Palestinian mosques.”

In our section of world affairs, **Hidkő Eperjesi** comments on Turkey’s admission to the European Union. “In view of the Europeans’ anti-Israel attitude, Turkey will probably break off her traditional good relations with Israel as part of the integration process and will vote with the EU in the United Nations. Leading Turkish politicians and the mainstream press have already voiced anti-Israel sentiments, which a few years ago was unheard of in Turkey.”

In our literary section we publish an excerpt from **Carl Friedman**’s novel: *Nightfather*. The author reflects on her experiences as a child of Holocaust survivors.